

КІЗИМА ЮЛІЯ

**ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ: СКЛАД, ДИНАМІКА,
ВЕКТОРИ ОПТИМІЗАЦІЇ**

Група ФПФм-21

Науковий керівник: д.е.н., професор Малиняк Б. С.

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні засади доходів місцевих бюджетів та їх нормативно-правове забезпечення	7
1.1. Економічна сутність доходів місцевих бюджетів та їх роль у формуванні фінансової бази адміністративно-територіальних утворень	7
1.2. Класифікація доходів місцевих бюджетів та нормативно-правове забезпечення їх формування	14
Висновок до розділу 1	21
Розділ 2. Вітчизняна практика та проблематика формування дохідної частини місцевих бюджетів в сучасних умовах: склад та динаміка	23
2.1. Оцінка власних і закріплених доходів місцевих бюджетів	23
2.2. Моніторинг податкових, неподаткових надходжень та інших власних доходів у складі місцевих бюджетів	31
2.3. Міжбюджетні трансфerti у системі доходів місцевих бюджетів	40
Висновок до розділу 2	48
Розділ 3. Вектори оптимізації доходів місцевих бюджетів в Україні з урахуванням світового досвіду	50
3.1. Світовий досвід формування місцевих бюджетів за доходами та можливість його використання у вітчизняній практиці	50
3.2. Шляхи забезпечення зростання доходів місцевих бюджетів	55
Висновок до розділу 3	64
Висновки	66
Список використаних джерел	70

ВСТУП

На сьогоднішній день війна, розпочата росією проти України, створила додаткові бюджетні ризики в контексті фінансової стійкості місцевих бюджетів і стала провідним фактором впливу на конкурентоспроможність усієї території країни. Здатність місцевих органів влади і управління своєчасно і повно відповісти на ці виклики визначає їх спроможність відновлюватися, зміцнювати власну конкурентоспроможність та успішно реалізовувати соціально-економічні проекти. У воєнний час місцеві органи влади стикаються із завданнями щодо забезпечення фінансової самостійності територій, своєчасне надання життєво важливих послуг для населення та реалізацією інвестиційних проектів з урахуванням значних обмежень та непередбачуваності подій в умовах гострої фази війни.

Ефективне та злагоджене функціонування місцевих бюджетів є підґрунтям реалізації соціальних та економічних програм окремих територій та регіонів, а також їх здатність конкурувати на інвестиційному ринку та приваблювати ресурси для власного соціально-економічного та екологічного розвитку. Потреба у пошуку оптимальних рішень щодо забезпечення зростання фінансової стійкості територіальних громад стає критичною для створення стабільного та конкурентоспроможного суспільства у повоєнний період і вказує на актуальність дослідження питань формування дохідної частини місцевих бюджетів та оптимізації їх складу і структури. Адекватно побудована система доходів дозволить територіальним громадам підтримувати свої інфраструктурні, економічні та соціальні ініціативи, забезпечити надання якісних послуг громадянам та забезпечити сталий розвиток територій в Україні.

Проблемні питання формування доходів місцевих бюджетів за рахунок різних джерел розглядаються у наукових працях таких вітчизняних вчених, як: С. Буковинський, О. Василик, А. Даниленко, В. Дем'янишин, О. Кириленко, В. Кравченко, А. Крисоватий, З. Лободіна, І. Луніна, Б. Малиняк, К. Павлюк, О. Романенко, В. Федосов, С. Юрій та інші. Проте, і до сьогодні не вирішеними

залишаються проблеми оптимізації розподілу доходів від загальнодержавних податків між бюджетами різного рівня, ставок та бази оподаткування ряду місцевих податків і зборів, які мають вагоме фіскальне значення, забезпечення стійкості дохідної бази органів місцевого самоврядування в умовах змінного зовнішнього середовища.

Мета дослідження. Метою написання кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних, методологічних і правових аспектів щодо формування доходів місцевих бюджетів, здійснення аналізу вітчизняної практики і розроблення обґрунтованих пропозицій в частині визначення напрямів зростання дохідної частини місцевих бюджетів у сучасних умовах.

Поставлена мета кваліфікаційної роботи розкрита через деталізацію її окремих завдань, зокрема:

- розкрити економічний зміст доходів місцевих бюджетів як складової фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування;
- охарактеризувати критерії класифікації доходів місцевих бюджетів за різними ознаками;
- розглянути нормативно-правове забезпечення формування доходів місцевих бюджетів в частині власних, закріплених доходів та міжбюджетних трансфертів;
- проаналізувати вітчизняну практику формування доходів місцевих бюджетів за рахунок власних та закріплених джерел;
- оцінити практику мобілізації до місцевих бюджетів податкових і неподаткових надходжень, міжбюджетних трансфертів;
- вивчити зарубіжний досвід формування доходів місцевих бюджетів та оцінити можливості його використання у вітчизняній практиці;
- визначити можливі резерви зростання доходів місцевих бюджетів.

Об'єктом дослідження є доходи місцевих бюджетів України.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти формування дохідної частини місцевих бюджетів України.

Методологічна база. При написанні кваліфікаційної роботи було використано ряд загально- та конкретно наукових методів дослідження, таких як: діалектичний підхід до наукового пізнання явищ і процесів, порівняння, систематизація, узагальнення, абстрагування, структурно-динамічного та компаративного аналізу, табличного відображення, системи абсолютних та відносних різниць, аналізу і синтезу, групування та інші.

Теоретичною та інформаційною основою наукового дослідження виступили наукові розробки та напрацювання з проблематики дослідження, відображені у роботах вітчизняних і зарубіжних вчених у фахових наукових виданнях, навчальній літературі, монографіях, звітах і матеріалах науково-практичних конференцій; подані Міністерством фінансів України, Державною казначейською службою України, статистичною службою Європейського Союзу Eurostat, матеріали, опубліковані в мережі Інтернет з економічної тематики.

Наукова новизна отриманих результатів. У кваліфікаційній роботі здійснено узагальнення наукових підходів до визначення доходів місцевих бюджетів як фінансової основи виконання функцій і завдань органами місцевого самоврядування, подано оцінку сучасних чинників щодо формування доходів місцевих бюджетів за рахунок різних джерел, а також висвітлено проблеми їх правового забезпечення. У роботі виявлено тенденції з формування доходів місцевих бюджетів та обґрунтовано напрями зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок фіскального потенціалу територіальних утворень та відображають власне авторське бачення поставлених наукових завдань і мети.

Практичне значення отриманих результатів. Висвітлені автором висновки та узагальнення можуть сприяти виробленню пріоритетів по вдосконаленню податкового та бюджетного законодавств у частині пошуку резервів зростання доходів місцевих бюджетів, а також використані у практичній діяльності місцевих органів влади. Основні теоретичні і практичні аспекти кваліфікаційної роботи можуть бути використані у навчальному процесі в закладах вищої освіти з економічним профілем при викладанні базових дисциплін циклу професійної підготовки.

Апробація результатів дослідження. Найбільш вагомими здобутками кваліфікаційної роботи є опублікованими у наукових працях автора:

1. Кізима Ю. Вплив трансфертів на формування доходів місцевих бюджетів. *Актуальні питання фінансової теорії та практики*: збірн. матер. Десятої заоч.-дистанц. конф. студ. і мол. вч. (м. Тернопіль, 26 квітня 2023 р. Ч. 2). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 85-86.

2. Кізима Ю. Перерозподіл військового ПДФО: причини та наслідки. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*: збірн. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. Вип. 3. Том 2.

3. Малиняк Б., Кізима Ю. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*: збірн. наук. праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Західноукраїнського національного університету. Тернопіль: ЗУНУ, 2023. Вип. 3. Том 2.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Повний обсяг роботи становить 75 сторінок комп'ютерного тексту. Основний зміст роботи викладений на 69 сторінках. У роботі 14 таблиць та 19 рисунків. Список використаних джерел налічує 65 позицій.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ ТА ЇХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Економічна сутність доходів місцевих бюджетів та їх роль у формуванні фінансової бази адміністративно-територіальних утворень

У сучасному світі економічна конкуренція виступає головним фактором розвитку регіонів та окремих територій, а питання формування достатнього обсягу дохідної частини місцевих бюджетів, забезпечення фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій набувають надзвичайної актуальності. Місцеві бюджети в даному контексті є важливою складовою, яка визначає фінансову стабільність та поступальний розвиток регіонів і міст країни.

Для нашої країни досягнення фінансової незалежності і зростання конкурентоспроможності території зумовлені двома ключовими аспектами. Одним із них є реформа децентралізації, яка суттєво розширила повноваження і відповідальність органів місцевого самоврядування у питаннях соціально-економічного розвитку власних територій. Іншим аспектом є умови непереборної сили (непередбачувані), які виникли через введення воєнного стану та повномасштабним вторгненням на наші території російського агресора.

Реформа децентралізації є однією з найуспішніших процесів в Україні, вона змінила форму взаємодії між органами державної та місцевої влади у сфері фінансових відносин. Зростання фінансової самостійності територіальних громад та їх здатність до власного соціально-економічного розвитку є тими важливими факторами, які сприяють підтримці конкурентоспроможності окремих територій. В умовах проведення успішних процесів децентралізації та зростання ролі місцевого самоврядування, місцеві бюджети стали основним інструментом забезпечення розвитку та конкурентоспроможності окремих територій. Фінансова стійкість та спроможність територіальних громад завдяки

наповненню місцевих бюджетів служить основою підвищення рівня і якості життя громадян, сприяння соціально-економічному зростанню територій. Станом на 01.01.2024 рік в Україні нараховувалося 1582 місцевих бюджетів, з них: 24 обласних бюджети, міський бюджет м. Києва, 119 районних бюджетів, 1438 бюджетів територіальних громад (міських, сільських і селищних) та 15 бюджетів районів у містах (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Кількість місцевих бюджетів України станом на 01.01.2024 року в розрізі видів бюджетів

Види місцевих бюджетів	кількість місцевих бюджетів за видами
обласні бюджети	24
бюджет міста Києва	1
районні бюджети	119
бюджети територіальних громад	1438
бюджети районів у містах	15
Разом	1582

Примітка. Складено автором за даними джерела [29]

З метою дослідження теоретичних аспектів доходів місцевих бюджетів, розглянемо погляди окремих вчених, економістів, а також тлумачення цього поняття, подані у вітчизняних нормативно-правових актах.

Бюджетним кодексом України подано наступне визначення, «доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)» [12]. У даному законодавчому акті зазначено склад доходів місцевих бюджетів. До них відносять: «податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, цільові фонди та трансферти» [12]. Слід відмітити, що законодавець фактично застосовує загальний поділ доходів бюджету за основними джерелами їх формування і способами надходження. Головною ознакою при цьому є безповоротність фінансових ресурсів, сплачених у вигляді доходів бюджету, що відрізняє їх від

інших надходжень бюджету. Зазначимо, що у Бюджетному кодексі України не закріплено поняття «доходи місцевих бюджетів».

У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» [55] вже зазначено, що «доходи місцевих бюджетів формуються за рахунок власних, визначених законом, джерел та закріплених у встановленому порядку загальнодержавних податків, зборів та інших обов'язкових платежів» [55]. У даному документі також наголошено про те, що «держава фінансово підтримує місцеве самоврядування, бере участь у формуванні доходів місцевих бюджетів, здійснює контроль за законним, доцільним, економним, ефективним витрачанням коштів та належним їх обліком. Вона гарантує органам місцевого самоврядування доходну базу, достатню для забезпечення населення послугами на рівні мінімальних соціальних потреб» [55]. Цим Законом визначено, що «мінімальні розміри місцевих бюджетів визначаються на основі фінансових нормативів бюджетної забезпеченості з урахуванням економічного, соціального, природного та екологічного стану відповідних територій виходячи з рівня мінімальних соціальних потреб» [55].

Таким чином, на законодавчому рівні чітко визначено, що дохідна частина місцевих бюджетів формується за рахунок визначених нормативно-правовими документами джерел, а у разі їх недостатності – за рахунок коштів державного бюджету.

Теоретична інтерпретація доходів місцевих бюджетів активно розвивається у наукових працях представників фінансово-правової доктрини. Зокрема, О. Музика при дослідженні теоретичного змісту доходів місцевих бюджетів, запропонувала їх розуміти як «грошові надходження, що отримуються за рахунок різноманітних законних джерел і є необхідними для забезпечення виконання завдань та реалізації функцій органів місцевого самоврядування і задоволення потреб населення» [49, с. 88].

Позиція О. Чинчин передбачає, що під доходами місцевих бюджетів слід вважати «грошові кошти місцевих бюджетів, які є їх безповоротними надходженнями, визначені бюджетним законодавством України і підлягають

наступному розподілу та витрачання на завдання та заходи, що зумовлені необхідністю фінансового забезпечення індивідуальних потреб населення, що складає територіальні громади (на рівні бюджетів місцевого самоврядування), спільних потреб територіальних громад (на рівні районних та обласних бюджетів), а також існуючих (власних та делегованих) повноважень місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування» [64].

Слід відмітити доволі показову позицію автора щодо запропонованого вище визначення змісту доходів місцевих бюджетів, яке повною мірою узгоджується із базовими положеннями діючого вітчизняного бюджетного законодавства у обох моментах:

1) у розрізі закріпленого поняття у статті 2 Бюджетного кодексу України щодо доходів бюджету і передбачення їх специфічної ознаки безповоротності;

2) у розрізі горизонтальної побудови місцевих бюджетів в Україні та їх міжбюджетних відносин в частині формування доходів та здійснення витрат за напрямками допустимого використання цих коштів.

Як зазначає Н. Вовна, «розробка теоретичних положень щодо доходів місцевих бюджетів є одним із важливих завдань фінансової науки. Доопрацювання потребують концептуальні засади функціонування місцевих бюджетів стосовно теоретичного осмислення сутності та призначення їхніх надходжень в умовах ринку, оскільки кожний період розвитку суспільства знайшов своє безпосереднє втілення у висвітленні та розумінні поняття – доходи місцевих бюджетів» [16]. Окрім того, на нашу думку, наукові дослідження проблем наповнення місцевих бюджетів, доцільно розглядати на основі вивчення потреб у фінансових ресурсах органів місцевого самоврядування (див. рис. 1.1).

В Україні розвиток теоретико-концептуальних засад формування доходів місцевих бюджетів напряму пов'язаний з визнанням місцевого самоврядування територіальних утворень та розширенням їх повноважень. Доцільно зазначити, що ряд науковців подають визначення доходів бюджетів загалом, включаючи сфери фінансових відносин на загальнодержавному та місцевому рівнях.

Водночас, у науковій літературі «доходи бюджетів» розглядаються як «частина централізованих ресурсів держави, фондів грошових коштів, економічні відносини, які необхідні для виконання нею відповідних функцій» [15; 28; 34; 39; 47]. У цьому визначенні окремо не виділено рівні формування доходів: державний чи місцевий.

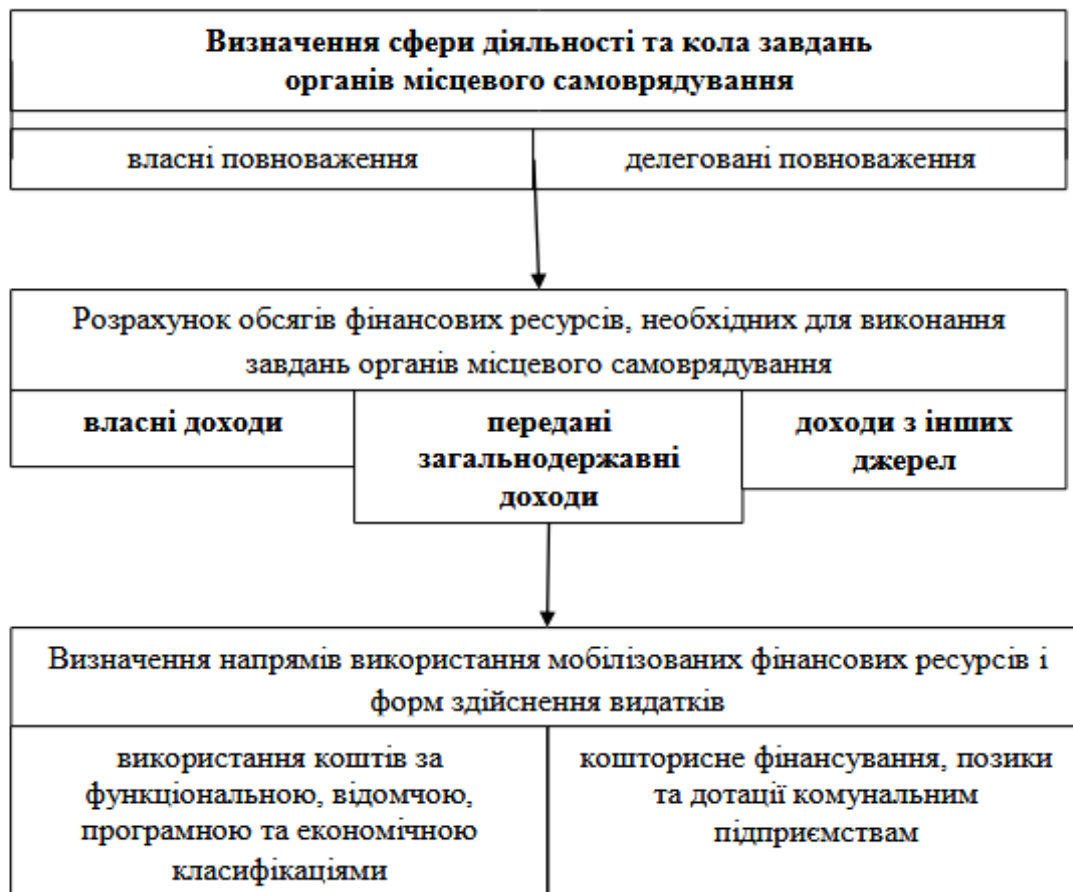

Рис. 1.1. Структурно-логічна схема визначення потреби у фінансових ресурсах органів місцевого самоврядування [35]

Основна увага акцентується на особливостях функціонування доходів бюджету, зокрема на їх розподільчий і вартісний характер, призначення та матеріальний зміст. Представлене визначення доходів бюджету не дає змісту саме доходів місцевих бюджетів та не зосереджує уваги на їх специфічному призначенні.

Визначаючи доходи бюджетів як «частину національного доходу, що централізується у бюджетах різних рівнів» [19], Г. Миськів більше конкретизує

джерела їх формування, окремо виділяє «податкові та неподаткові надходження, доходи від використання майна, що є у державній та муніципальній власності» [45].

У представлених визначеннях доходів бюджету У. Ватаманюк-Зелінська, І Штундер, М. Стегней, І. Лінтур, їх основою виступає «сукупність економічних (грошових) відносин, що виникають між державою та юридичними і фізичними особами» [59; 14]. Науковці зосереджують увагу на їх безповоротності та розпорядження відповідними органами влади згідно бюджетного та податкового законодавства.

Аналізуючи підходи провідних вчених – економістів щодо визначення поняття «доходи місцевих бюджетів» зазначимо, що в розумінні їх економічного змісту панує дві провідні концепції. Перша концепція базується на визначенні доходів місцевих бюджетів з позиції суспільного змісту та економічних відносин; друга концепція вбачає у даному визначенні матеріальну основу, а саме доходи місцевих бюджетів відносять до частини централізованих ресурсів держави, яка мобілізується у відповідних централізованих фондах фінансових ресурсів.

Таким чином, поняття «доходи місцевих бюджетів» використовується для обґрунтування різних за своєю економічною природою об'єктів і явищ, адже, з однієї сторони, дане поняття відображає сукупність специфічної сфери фінансових відносин, яка пов'язана із формуванням окремих фондів грошових коштів на місцевому рівні, а з іншої сторони – доходи місцевих бюджетів відображають матеріальне вираження частини бюджетних відносин у вигляді окремих надходжень (податкових та неподаткових, доходів від операцій з капіталом та трансфертів). Також, вважаємо за доцільне розглядати зміст доходів місцевих бюджетів через фокус їх суспільного призначення, тобто поєднання загальнодержавних та місцевих інтересів у процесі наповнення бюджетів локального рівня.

Дослідження доходів місцевих бюджетів як об'єктивного економічного поняття слід розуміти, що вони є постійно функціонуючим у часі явищем, яке

відображає розгалужені багатовимірні безперервні грошові потоки, пов'язані із процесами наповнення централізованих фондів грошових коштів на місцевому рівні. Виходячи з даних міркувань, можна зробити висновок, що доходи місцевих бюджетів відображають сукупність розподільчих відносин, які пов'язані з розподілом та перерозподілом вартості ВВП і лежать в основі формування централізованих фондів фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування з метою їх ефективного та раціонального використання в частині фінансування як власних, так і делегованих повноважень.

Доцільно відмітити, що доходи місцевих бюджетів є доволі унікальним поняттям, адже їх можна розглядати з позиції теоретичної абстракції, об'єктивного економічного поняття, і в той же час, як матеріальну субстанцію через призму конкретних видів надходжень. Тобто, доходи місцевих бюджетів набувають свого матеріального втілення. Таким чином, розподільчі відносини, при умові їх узагальнення шляхом застосування відповідних юридичних норм, набувають різних видів і форм. Так, при затвердженні бюджетів місцевого рівня доходи місцевих бюджетів набувають форми матеріальних ресурсів і конкретними обсягами.

На нашу думку, найбільш вдалим визначенням доходів місцевих бюджетів є таке, що вони відображають частину фінансових ресурсів держави, які відповідно до положень діючого бюджетного законодавства поділяються на власні та закріплені види надходжень, мобілізовані до фондів грошових коштів органів місцевого самоврядування в частині податкових, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та цільових фондів, а також коштів з інших рівнів місцевих бюджетів з метою забезпечення якісного та ефективного виконання делегованих і власних повноважень органів місцевої влади.

Детальний огляд класифікаційних ознак та поділ доходів місцевих бюджетів на окремі види нами буде розглянуто у параграфі 1.2.

1.2. Класифікація доходів місцевих бюджетів та нормативно-правове забезпечення їх формування

Бюджетна класифікація передбачає певне групування доходів та видатків бюджетів різних рівнів за певними ознаками, що дозволяє забезпечити загальнодержавну і міжнародну порівнянність бюджетних показників. Відповідно до положень Бюджетного кодексу України бюджетна класифікація використовується з метою «складання і виконання державного та місцевих бюджетів, звітування про їх виконання, здійснення контролю за фінансовою діяльністю органів державної влади, органів влади АР Крим, органів місцевого самоврядування, інших розпорядників бюджетних коштів, проведення фінансового аналізу в розрізі доходів, організаційних, функціональних та економічних категорій видатків, кредитування, фінансування і боргу, а також для забезпечення загальнодержавної і міжнародної порівнянності бюджетних показників» [12].

Бюджетна класифікація є обов'язковим елементом у складі інструментів реалізації бюджетних процедур на різних рівнях бюджетного процесу, застосовується усіма учасниками в межах їх бюджетних повноважень. Центральним органом виконавчої влади виступає Міністерство фінансів України, що забезпечує формування і практичну реалізацію державної фінансової політики у сфері бюджету. Цей орган влади затверджує бюджетну класифікацію, а також зміни до неї та ставить до відома про це Верховну Раду України. Класифікація доходів місцевих бюджетів є близькою за змістовим наповненням до класифікації доходів державного бюджету та дозволяє згрупувати певні види доходів місцевих бюджетів в залежності від їх специфічних ознак, що акцентує увагу на диференційованості поняття «доходи бюджету» (див. рис. 1.2). Усі критерії класифікації та, відповідно, види доходів мають місце у вітчизняній практиці функціонування місцевих бюджетів. Проте, наш науковий інтерес більше буде приділений розподілу доходів бюджету відповідно до кодів бюджетної класифікації та за змістом.

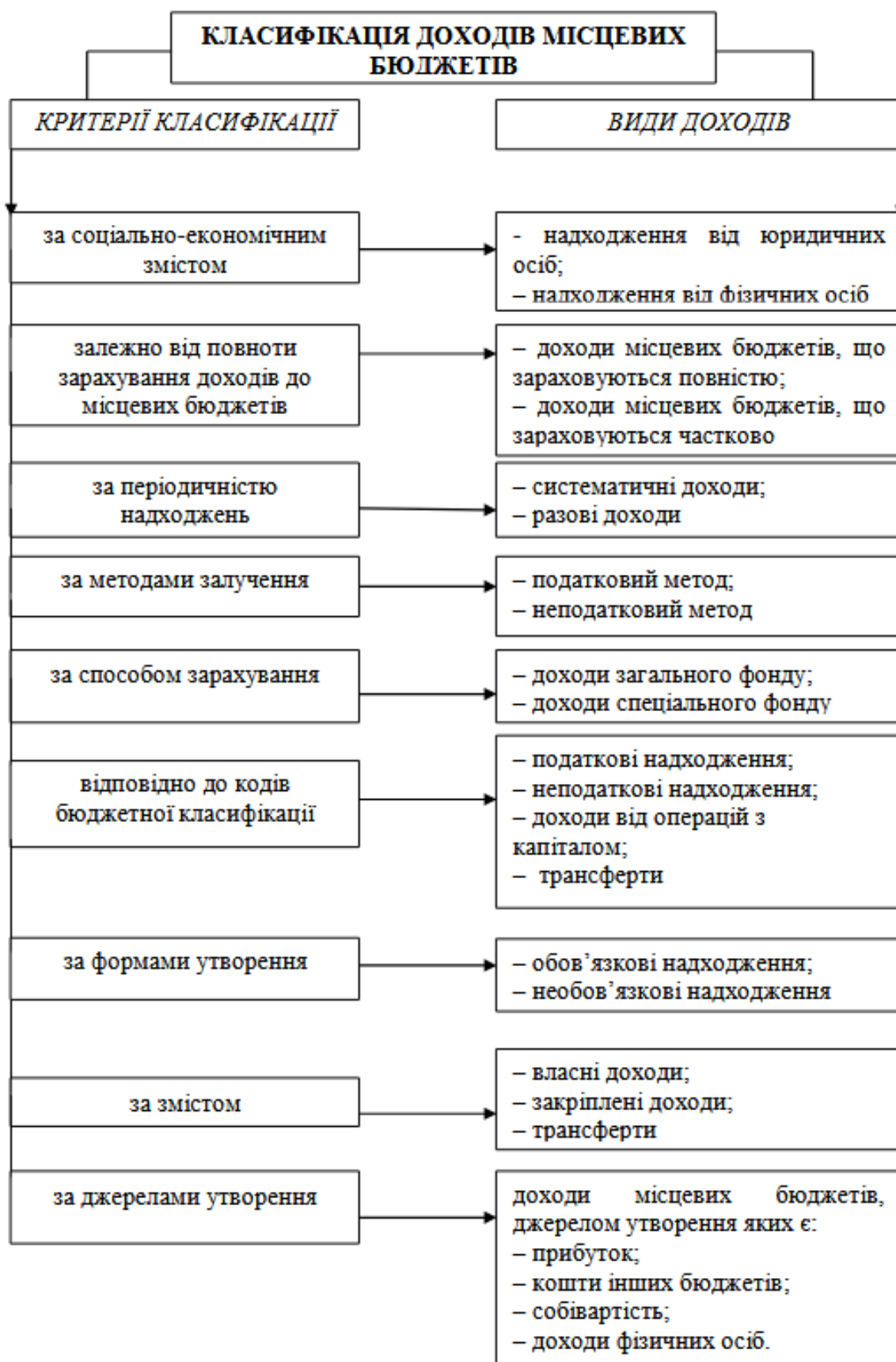

Рис. 1.2. Класифікація доходів місцевих бюджетів

Примітка. Складено автором за даними джерела [11, с. 258]

Детальний склад і характеристику доходів місцевих бюджетів відповідно до кодів бюджетної класифікації подано у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

**Характеристика доходів місцевих бюджетів за критерієм
класифікації відповідно до кодів бюджетної класифікації [12]**

№ п/п	Назва розділу	Характеристика видів доходів бюджету
1.	Податкові надходження	Встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори.
2.	Неподаткові надходження	Визнаються: - доходи від власності та підприємницької діяльності; - адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності; - інші неподаткові надходження.
3.	Доходи від операцій з капіталом	Доходи бюджету, що мобілізуються неподатковим методом. Вони включають три групи надходжень: - надходження від продажу основного капіталу; - надходження від реалізації державних запасів товарів; - надходження від продажу землі і нематеріальних активів.
4.	Трансферти	Кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Теоретичні та прагматичні підходи до класифікації доходів місцевих бюджетів передбачають, що найбільш повно у практичній площині застосовується поділ зазначених доходів за їх змістом, відповідно до якого доходи місцевих бюджетів поділяються на власні, закріплені та трансферти. Проте, звернення до наукових досліджень вказує на те, що однозначної позиції у цьому контексті не спостерігається. Доходи місцевих бюджетів окремими науковцями можуть мати різні підходи до визначення та поділитися на: власні, закріплені, регульовані, передані. Розглянемо детальніше зміст цих підходів до понятійного апарату та їх змістове наповнення.

У науковій літературі з дослідження питань формування доходів місцевих бюджетів С. Юрій та Й. Бескид розподіляють їх на дві складові: власні та закріплені доходи. Ними визначено, що за своєю суттю, «власні доходи місцевих бюджетів – це доходи, які формуються в результаті дій і рішень, що приймають органи місцевого самоврядування» [10, с. 67]. Аналогічної позиції дотримується О. Західна та Х. Петришин. Вона зазначає, що «власними

вважаються доходи місцевих бюджетів, які одночасно забезпечують наступні вимоги:

- є територіально локалізованими;
- безпосередньо залежать від функціональної діяльності органів місцевої влади і управління;
- повністю контролюються процеси їх справляння;
- використовуються на заходи і програми, визначені попередньо органами місцевого самоврядування з урахуванням пріоритетів соціально-економічного розвитку територій» [31].

Відповідно «закріпленими є доходи, які на довготривалій основі передаються до місцевих бюджетів у повному розмірі або у визначеній сумі є єдиними для усіх місцевих бюджетів. За сутністю вони виступають загальнодержавними податками, зборами або доходами, які традиційно формують дохідну частину місцевих бюджетів (зокрема, ПДФО, податок на прибуток підприємств; податок з власників транспортних засобів; акцизний податок; екологічний податок)» [10, с. 67].

Закріплені доходи місцевих бюджетів створюють основу для визначення податкової спроможності адміністративно-територіальних утворень. Величина закріплених доходів безпосередньо впливає на обсяги наданих міжбюджетних трансфертів за рахунок коштів державного бюджету.

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування» «самостійність місцевих бюджетів гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі законом загальнодержавними доходами, а також правом самостійно визначати напрями використання коштів місцевих бюджетів відповідно до закону» [55].

Колектив авторів навчального посібника «Місцеві фінанси» (2022, В. Волкова та Н. Волкова) розмежовують доходи місцевих бюджетів на власні, закріплені та регульовані. При цьому авторами зазначено, що власними доходами є «грошові кошти, що повністю належать місцевим бюджетам та у твердо фіксованому розмірі зараховуються до них, не надходячи до бюджетів

вищого рівня і не враховуються при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів» [17].

Закріпленими визначено доходи, «які на довготривалій основі передаються місцевим бюджетам у повному обсязі або у певній законодавчо визначеній пропорції» [17].

Регульованими є «одна з форм доходів, що передаються центральною владою місцевим органам влади або з бюджетів територій вищого адміністративного рівня до бюджетів нижчого адміністративного рівня» [17].

Вважаємо, що регульовані доходи місцевих бюджетів відповідають функції трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам та між бюджетами місцевого рівня.

На рис. 1.3. зображено склад доходів місцевих бюджетів в розрізі власних, закріплених доходів та трансфертів.

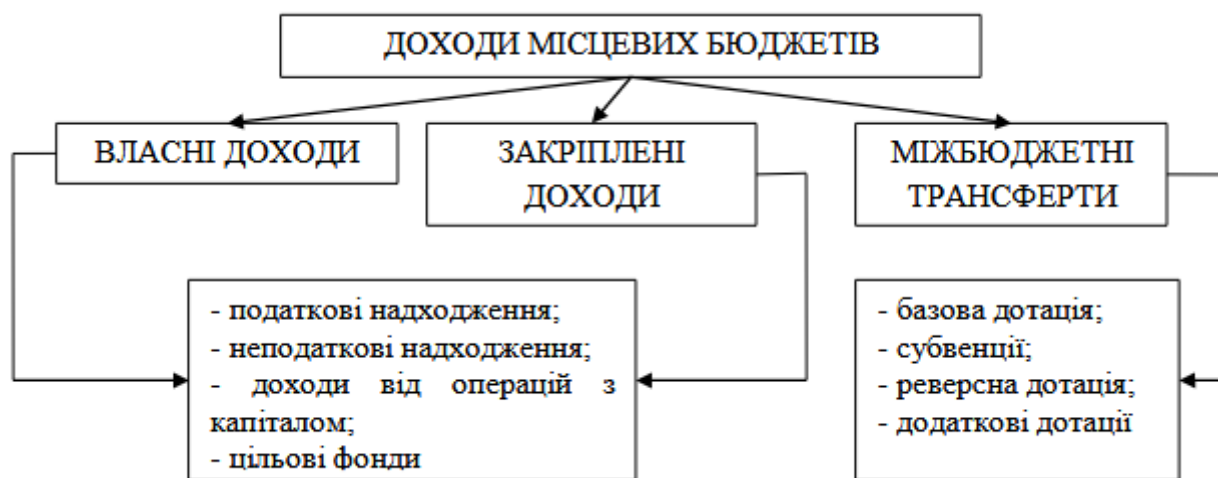

Рис. 1.3. Складові доходів місцевих бюджетів

Примітка. Складено автором самостійно.

Власні доходи у складі місцевих бюджетів «...формуються за допомогою наступних джерел:

- 1) податок на майно, що включає: земельний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок;
- 2) єдиний податок для суб'єктів підприємницької діяльності;
- 3) збір за місця для паркування транспортних засобів;

- 4) туристичний збір;
- 5) платежі, запроваджені ОМС;
- 6) доходи від реалізації та оренди комунального майна;
- 7) адміністративні штрафи та санкції;
- 8) плата за ліцензії і сертифікати» [22].

Закріплені доходи місцевих бюджетів представлені загальнодержавними податками, зборами чи доходами, які закріплені за відповідними місцевими бюджетами у певній пропорції. До них відносять:

- 1) ПДФО;
- 2) державне мито,
- 3) рентні плата за спеціальне використання води, лісових ресурсів, видобуток корисних копалин;
- 4) акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів (акциз з пального);
- 5) екологічний податок;
- 6) податок на прибуток підприємств.

Доходи, закріплені за місцевими бюджетами, формують основу для визначення податкової спроможності адміністративно-територіальних утворень. Обсяг закріплених доходів здійснює безпосередній вплив на величину трансфертних платежів з державного бюджету.

Наступну важливу складову доходів місцевих бюджетів, які вони отримують із державного бюджету або іншого місцевого бюджету є міжбюджетні трансферти. У Бюджетному кодексі України відмічено, що міжбюджетними трансфертами є «кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого» [12].

Зміст окремих видів міжбюджетних трансфертів зображено у табл.1.3.

Відмінність дотацій від субвенцій є відсутність обмеження у правах їх використання. Дотації спрямовуються на фінансове забезпечення поточних потреб органами місцевого самоврядування, інколи дані кошти спрямовуються за конкретними напрямками з метою уникнення неефективного їх використання.

Таблиця 1.3

**Трактування змісту основних видів
міжбюджетних трансфертів в Україні [12]**

Вид бюджетного субсидіювання	Визначення згідно українського законодавства
Базова дотація	трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій;
Субвенція	грошова допомога, яка надається вищестоящим бюджетом нижчестоящому на певну ціль і на основі пайової участі у фінансуванні;
Реверсна дотація	кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій;
Додаткові дотації	надається на компенсацію втрат доходів бюджетів внаслідок надання пільг, або здійснення видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я.

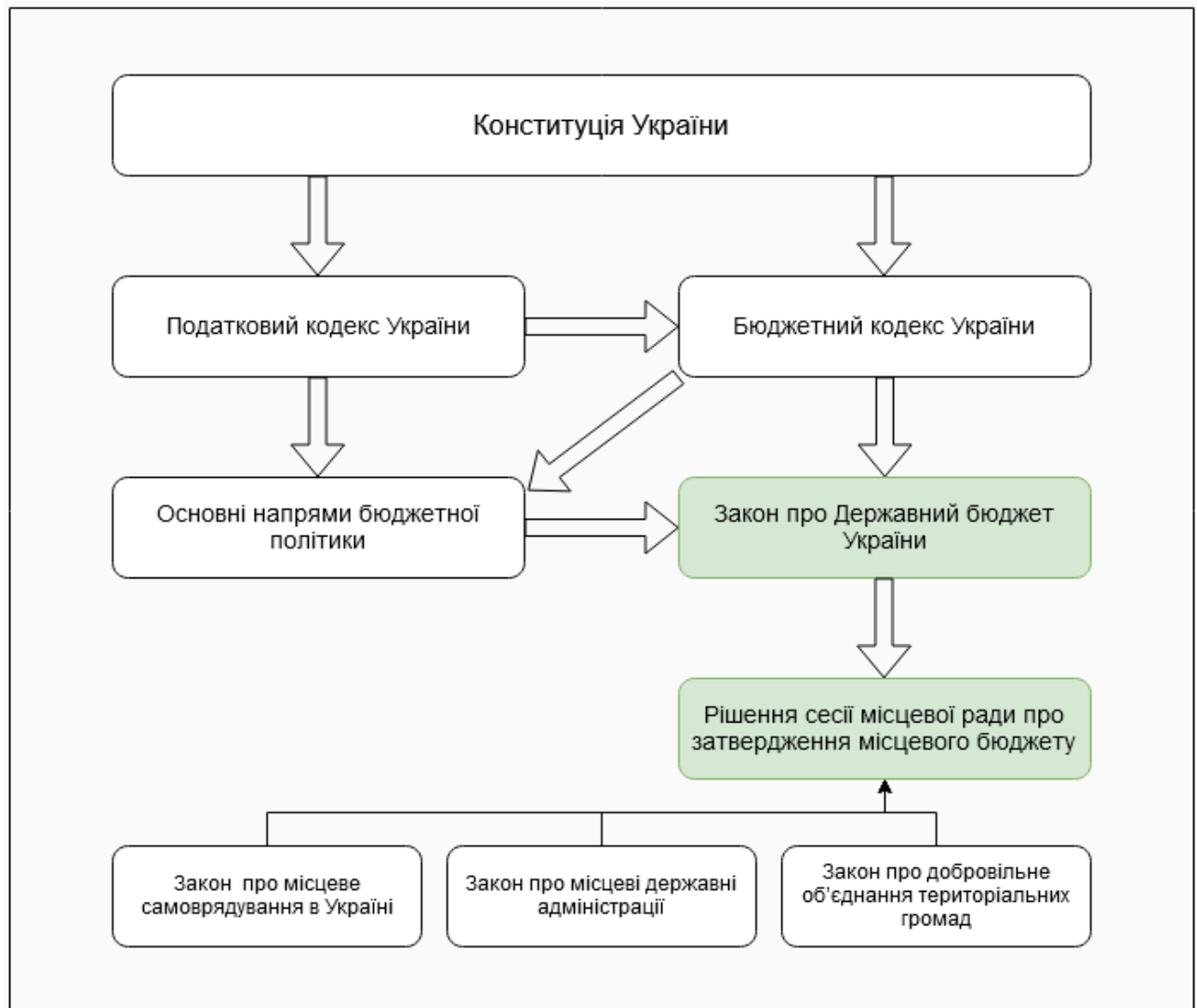

Рис. 1.4. Перелік нормативно-правових документів, які забезпечують функціонування місцевих бюджетів [25]

На рис. 1.4 представлено перелік основних нормативно-правових актів, які забезпечують формування доходів місцевих бюджетів в Україні. Цими законодавчими актами визначено дієві механізми системи фінансово-економічного регулювання. Проте, сучасні виклики і загрози, які постали перед Україною в останні роки вказують на потребу подальшого їх вдосконалення та розвитку, що пов'язано із розширенням завдань та функцій, які постають сьогодні перед місцевим самоврядуванням. Рівень впливу місцевих бюджетів на відновлення інфраструктури країни, інвестиційно-інноваційний розвиток територій безпосередньо залежить від питомої ваги перерозподілу валового регіонального продукту через систему місцевих фінансових ресурсів, дієздатності інституту місцевого самоврядування.

Відтак, вагомими та найбільш дієвими інструментами впливу на соціально-економічний розвиток територіальних утворень є структура і обсяг власних доходів місцевих бюджетів. Зважаючи на повноваження сільських, селищних, міських рад в питаннях встановлення місцевих податків і зборів, їх ставок, прийняття зважених рішень щодо надання пільг по сплаті податкових платежів, органи місцевого самоврядування здійснюють вплив на соціально-економічний та екологічний розвиток територій.

Висновок до розділу 1

На основі проведеного дослідження теоретичних аспектів формування доходів місцевих бюджетів, їх класифікації та нормативно-правового забезпечення зроблено наступні висновки.

Доходи місцевих бюджетів відображають частину фінансових ресурсів держави, які відповідно до положень діючого бюджетного законодавства поділяються на власні та закріплені види надходжень, мобілізовані до фондів грошових коштів органів місцевого самоврядування в частині податкових, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та цільових фондів, а також коштів з інших рівнів місцевих бюджетів з метою забезпечення

якісного та ефективного виконання делегованих і власних повноважень органів місцевої влади.

Бюджетна класифікація передбачає певне групування доходів та видатків бюджетів різних рівнів за певними ознаками, що дозволяє забезпечити загальнодержавну і міжнародну порівнянність бюджетних показників. Теоретичні та прагматичні підходи до класифікації доходів місцевих бюджетів передбачають, що найбільш повно у практичній площині застосовується поділ зазначених доходів за їх змістом, відповідно до якого доходи місцевих бюджетів поділяються на власні, закріплені та трансферти. Проте, звернення до наукових досліджень вказує на те, що однозначної позиції у цьому контексті не спостерігається. Доходи місцевих бюджетів окремими науковцями можуть мати різні підходи до визначення та поділятися на: власні, закріплені, регульовані.

На нашу думку, власними доходами місцевих бюджетів є грошові кошти, отримані внаслідок прийнятих рішень і проведення діяльності місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування. Закріплені доходи місцевих бюджетів – це грошові кошти, які відповідно до нормативно-правових положень закріплені за певними видами місцевих бюджетів на постійній, або тимчасовій основі. Регульовані доходи визначаються певним обсягом наданих міжбюджетних трансфертів з державного бюджету або з іншого виду місцевих бюджетів і передбачають збалансування дохідної і видаткової частин місцевих бюджетів.

РОЗДІЛ 2.

ВІТЧИЗНЯНА ПРАКТИКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМУВАННЯ ДОХІДНОЇ ЧАСТИНИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: СКЛАД І ДИНАМІКА

2.1. Оцінка власних і закріплених доходів місцевих бюджетів

Процес формування місцевих бюджетів в Україні, забезпечення їх необхідними фінансовими ресурсами зазнають постійних трансформацій. При цьому доволі часто спостерігається відсутність стабільної та послідовної тенденції в їх динаміці, що свідчить про певну недосконалість обраних методологічних підходів у формуванні бюджетів місцевих рівнів. Поступальний розвиток інституту місцевого самоврядування супроводжується змінами методологічної компоненти системи формування дохідної частини місцевих бюджетів. Про злагоджену та ефективну роботу органів місцевого самоврядування свідчить їх здатність якісно, своєчасно та в повному обсязі задовольняти інтереси населення, які у розвинених країнах західної демократії традиційно покладені на муніципальне управління. Незалежно від специфіки формування системи муніципального управління будь-якої країни, умовою ефективного її функціонування є достатність фінансових ресурсів, які формують фінансову основу діяльності органів управління.

Однією із складових фінансової основи діяльності органів місцевої влади та управління є доходи місцевих бюджетів, поділ на адміністративні рівні яких зображено на рис. 2.1., що відповідає побудові бюджетної системи України.

Динаміку, склад і структуру доходів місцевих бюджетів України за період 2020-2023 років представлено у таблиці 2.1.

Динаміка доходів місцевих бюджетів усіх рівнів за період 2020-2023 років демонструє тенденцію до зростання показників на 181,1 млрд. грн. (з 471,5 млрд. грн. у 2020 році до 652,6 млрд. грн. у 2023 році), або на 138,4 %. Проте, у 2022 році відмічено скорочення надходжень до місцевих бюджетів на 25,6 млрд. грн. у порівнянні з 2021 роком, що пов'язано із початком

повномасштабної війни росії проти України. Вже у 2023 році вдалося наростити доходи місцевих бюджетів до 652,6 млрд. грн., або майже на 100 млрд. грн.

Рис. 2.1. Адміністративні рівні доходів місцевих бюджетів України [5]

Основою формування доходів місцевих бюджетів є податкові надходження (див. рис. 2.2).

Таблиця 2.1

Динаміка, склад і структура доходів місцевих бюджетів України за період 2020-2023 рр.

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.		приріст 2023/2020 рр.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Всього доходи місцевих бюджетів, з них:	471,5	100,0	580,7	100,0	555,1	100,0	652,6	100,0	181,1	—
Податкові надходження	285,6	60,6	346,7	59,7	393,4	70,9	434,5	66,6	148,9	6,0
Неподаткові надходження	21,5	4,6	27,2	4,7	22,0	3,9	36,5	5,6	15,0	1,0
Доходи від операцій з капіталом	3,5	0,7	3,5	0,6	2,3	0,4	3,6	0,6	0,1	-0,1
Цільові фонди	0,6	0,13	0,6	0,1	0,3	0,05	0,35	0,05	-0,25	-0,08
Офіційні трансферти	160,2	34,0	202,7	34,9	136,7	24,6	177,4	27,2	17,2	-6,8

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

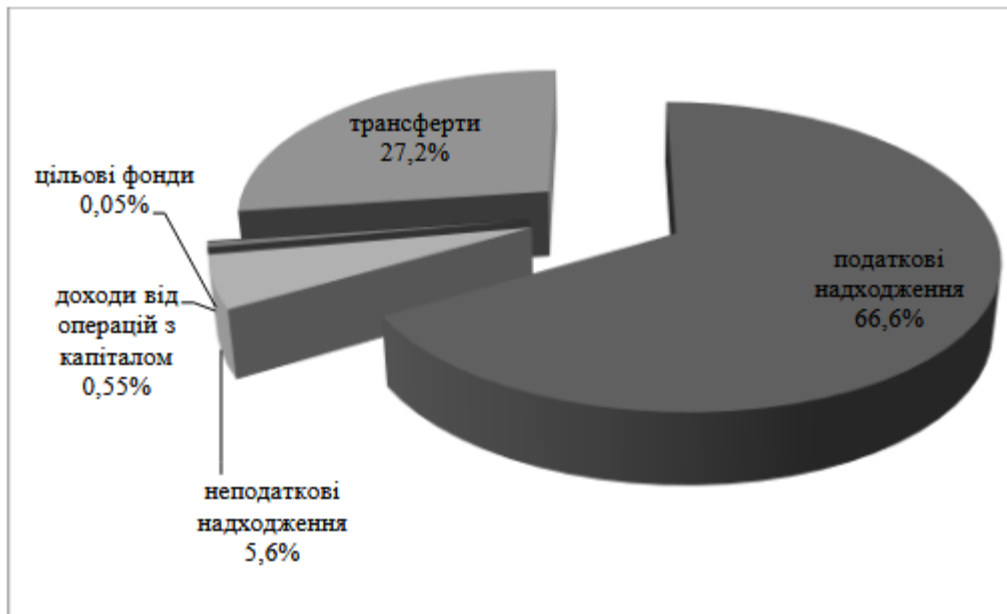

Рис. 2.2. Структура доходів місцевих бюджетів України у 2023 році

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Незважаючи на зменшення доходів місцевих бюджетів у 2022 році проти 2021 року питома вага податкових надходжень саме у 2022 році була найбільшою серед показників усіх років за період, що аналізується і становила 70,9 %. Найнижчим показником частки податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів характеризується 2021 рік (59,7 %). Відповідно, дещо вищими були показники офіційних трансфертів у 2021 році (34,9 %). У 2023 році частка податкових надходжень у структурі доходів місцевих бюджетів склала 66,6 %, що більше за показник 2020 року на 6 % і вказує на позитивний аспект щодо забезпечення необхідними фінансовими ресурсами органів місцевої влади і управління.

Слід відмітити про значне зростання частки та абсолютних значень неподаткових надходжень місцевих бюджетів. За період 2020-2023 років неподаткові надходження зросли на 15 млрд. грн. (з 21,5 млрд. грн. до 36,5 млрд. грн.). Їх питома вага у 2023 році становила 5,6 % усіх доходів місцевих бюджетів.

Питома вага офіційних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів за період 2020-2023 років скоротилася на 6,8 % (з 34 % до 27,2 %) при

зростання їх абсолютних значень на 17,2 млрд. грн. (з 160,2 млрд. грн. до 177,4 млрд. грн.).

Офіційні трансферти є безоплатними і безповоротними коштами державного бюджету, переданими на місцевий рівень з метою збалансування доходів і видатків місцевих бюджетів різних рівнів. Відтак, вони не впливають на самостійність та платоспроможність місцевих бюджетів на відміну від власних і закріплених доходів. З метою розгляду рівня самодостатності місцевих бюджетів доцільно розглянути динаміку доходів місцевих бюджетів без офіційних трансфертів та їх частку у доходах зведеного бюджету (без трансфертів) за період 2020-2023 років (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Динаміка доходів місцевих бюджетів та їх частка (без трансфертів) у
доходах зведеного бюджету України (без трансфертів)
за період 2020-2023 роки**

показники	2020	2021	2022	2023	приріст / скорочення
Доходи місцевих бюджетів, всього, млрд. грн.	471,5	580,7	555,1	652,6	181,1
доходи місцевих бюджетів (без трансфертів), млрд. грн.	290,1	352,0	398,1	441,9	151,8
частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (без трансфертів), %	22,6	22,8	24,4	17,8	-4,8

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

За період 2020-2023 років доходи місцевих бюджетів без трансфертів зросли на 151,8 млрд. грн. (з 290,1 млрд. грн. до 441,9 млрд. грн.). При зростанні абсолютних показників власних і закріплених доходів місцевих бюджетів їх частка у структурі доходів зведеного бюджету за аналізований період скоротилася на 4,8 % (з 22,6 % до 17,8 %). Причиною того, що «частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету впала з 24,4% у 2022 році до 17,8% у 2023 році, що є нижчим рівня 2015 року та дорівнює показнику 2011 року» [50] є вилучення з жовтня 2023 року ПДФО із грошового забезпечення військовослужбовців до складу доходів державного бюджету.

Відповідно до Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки, питома вага доходів місцевих бюджетів (без трансфертних платежів) у зведеному бюджеті України 2023 року була запланована на рівні 25%.

Слід відмітити, що незважаючи на виклики часу щодо ведення військових дій на території України на відміну від доходів місцевих бюджетів загалом, власні і закріплені доходи місцевих бюджетів характеризуються показниками поступового зростання. Як зазначив експерт шведсько-українського проекту «Підтримка децентралізації в Україні» Ігор Онищук, в умовах війни «громади показали свою стійкість, фінансову автономію та стабільність у фінансуванні публічних послуг. Публічне управління на місцевому рівні та виконання всіх повноважень (як власних так і делегованих) було забезпечено ефективними управлінськими рішеннями на місцях завдяки децентралізації» [50].

На рис. 2.3 зображено доходи загального фонду місцевих бюджетів без трансфертів за аналізований період в розрізі окремих типів місцевих бюджетів.

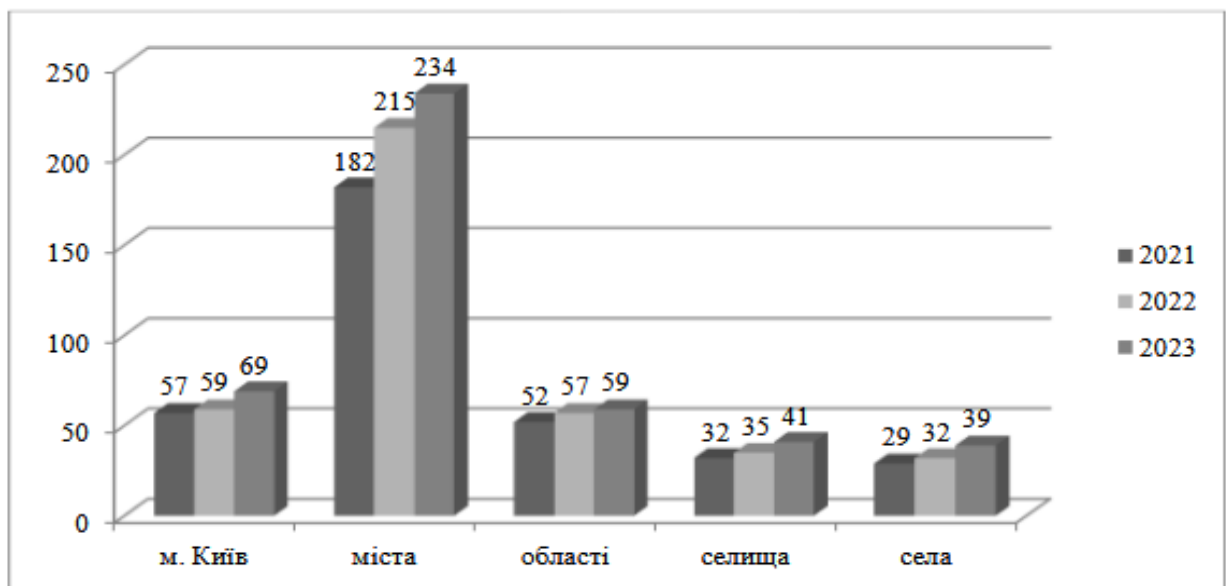

Рис. 2.3. Доходи загального фонду місцевих бюджетів (без трансфертів) за період 2021-2023 років за типами місцевих бюджетів, млрд. грн. [50]

Розгляд приросту доходів місцевих бюджетів за типами місцевих бюджетів вказує на те, що їх значні обсяги сконцентровані у містах та у

столиці. Зокрема, обсяг власних і закріплених доходів бюджету міста Києва перевищує усі доходи обласних бюджетів та знаходиться на рівні усіх доходів бюджетів сіл та селищ в Україні. Водночас, бюджет міста Києва не приймає участі у процесі вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів. Приріст доходів міських бюджетів у 2023 році у порівнянні з 2021 роком, склав 28,6 %, по бюджету м. Києва –21,8%, по бюджетах селищ –28,2 %, по бюджетах сіл – 34,5 %.

У таблиці 2.3 подано динаміку та питому вагу власних, закріплених доходів та міжбюджетних трансфертів у складі доходів місцевих бюджетів України за період 2020-2023 років.

Таблиця 2.3

Динаміка і структура власних, закріплених доходів та міжбюджетних трансфертів у складі місцевих бюджетів України у 2020-2023 рр.

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023	2023 р. до 2020 р.
Доходи місцевих бюджетів, всього млрд. грн., в тому числі:	471,5	580,7	555,1	652,6	181,1
Власні доходи	103,6	123,3	110,9	142,1	38,5
– частка власних доходів у загальному обсязі доходів місцевого бюджету, %	22,0	21,2	20,0	21,8	-0,2
Закріплені доходи	207,7	254,7	307,5	333,1	125,4
– частка закріплених доходів у загальному обсязі доходів місцевого бюджету, %	44,0	43,9	55,4	51,0	7,0
Міжбюджетні трансферти	160,2	202,7	136,7	177,4	17,2
– частка трансфертів у загальному обсязі доходів місцевого бюджету, %	34,0	34,9	24,6	17,2	-16,8

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Динаміка власних доходів місцевих бюджетів в Україні за період 2020-2023 років вказує на їх поступове зростання з 103,6 млрд. грн. до 142,1 млрд. грн., ріст склав 38,5 млрд. грн. Проте, у 2022 році відмічено скорочення обсягу власних доходів на 12,4 млрд. грн. до рівня 110,9 млрд. грн. проти 123,3 млрд. грн. у 2021 році. Дана ситуація пов'язана із заходами державного регулювання у сфері оподаткування (запровадження пільг та мораторію по сплаті окремих видів податкових платежів) з початком російсько-української війни. Таке

скорочення абсолютних значень власних доходів місцевих бюджетів безпосередньо вплинуло і на їх частку у структурі цих доходів (див. рис. 2.4).

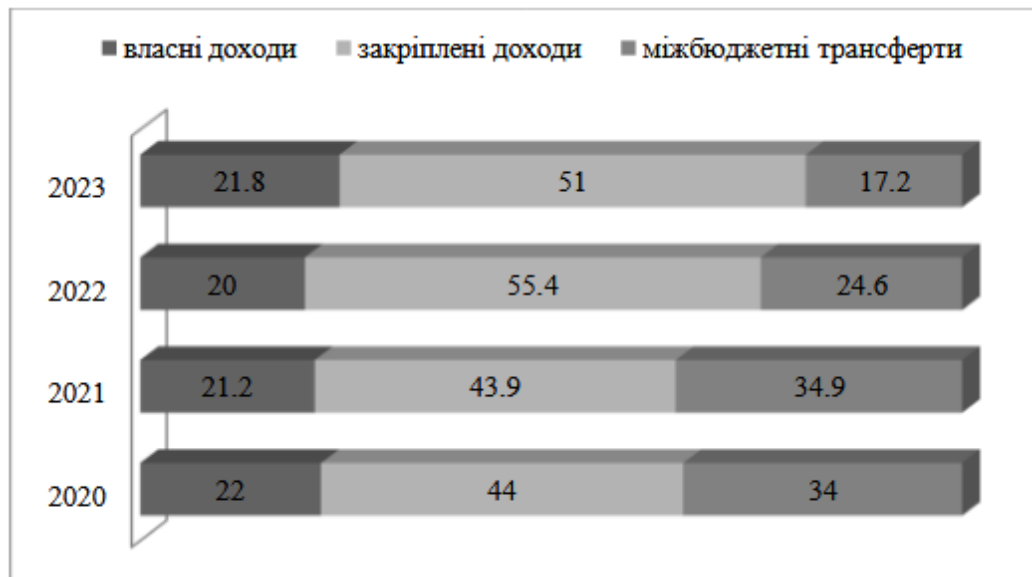

Рис. 2.4. Питома вага власних, закріплених доходів та міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України за період 2020-2023 рр., %

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Так, якщо у 2020 році частка власних доходів складала 22 %, то у 2022 році – вже 20 %. У 2023 році питома вага власних доходів місцевих бюджетів зросла на 1,8 % склала 21,8 %.

Найбільшу частку у структурі доходів місцевих бюджетів займають закріплені доходи. Їх питома вага характеризується зростаючими показниками з 44 % у 2020 році до 55,4 % у 2022 році, ріст становив 11,4 %. У 2023 році цей показник дещо знизився і склав 51 %. Відмітимо, що обсяг закріплених доходів напряду залежить від величини мобілізації ПДФО до місцевих бюджетів.

Показники для порівняння власних і закріплених доходів місцевих бюджетів України у період 2020-2023 років представлено у таблиці 2.4 і на рисунку 2.5.

Слід зазначити, що частка власних і закріплених доходів місцевих бюджетів у загальному обсязі дохідних джерел за останні чотири роки зросла на 6,8 % (з 66 % до 72,8 %). Їх абсолютні значення зросли з 311,3 млрд. грн. до

475,2 млрд. грн., або на 163,9 млрд. грн. Співвідношення між власними і закріпленими доходами вказує на зростання останніх на 3,4 % або на 125,4 млрд. грн. (з 207,7 млрд. грн. у 2020 році до 333,1 млрд. грн. у 2023 році).

Таблиця 2.4

Динаміка та структура власних і закріплених доходів місцевих бюджетів України у 2020-2023 рр.

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення 2023 / 2020 рр.
Доходи місцевих бюджетів, всього, млрд. грн., в тому числі:	471,5	580,7	555,1	652,6	181,1
Власні і закріплені доходи	311,3	378,0	418,4	475,2	163,9
<i>питома вага власних і закріплених доходів у структурі усіх доходів місцевого бюджету, %</i>	66,0	65,1	75,4	72,8	6,8
Власні доходи	103,6	123,3	110,9	142,1	38,5
<i>питома вага власних доходів у структурі власних і закріплених доходів місцевого бюджету, %</i>	33,3	32,6	26,5	29,9	-3,4
Закріплені доходи	207,7	254,7	307,5	333,1	125,4
<i>питома вага закріплених доходів у структурі власних і закріплених доходів місцевого бюджету, %</i>	66,7	67,4	73,5	70,1	3,4

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

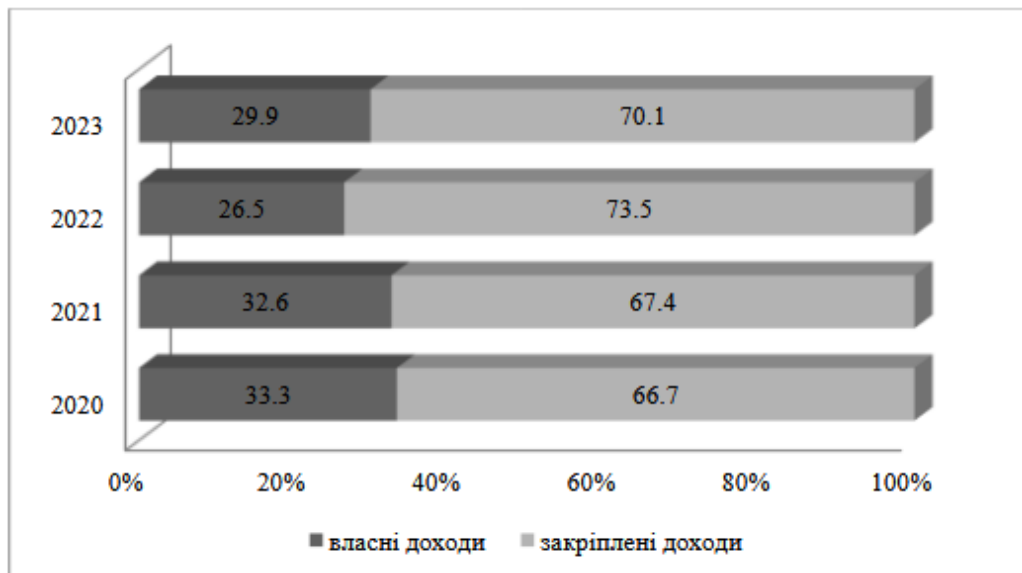

Рис. 2.5. Структура власних і закріплених доходів місцевих бюджетів України за період 2020-2023 рр., %

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Таким чином, в контексті досягнення економічного поступу територіальних утворень України актуальним завданням сьогодні є вирішення

завдань щодо зміцнення фінансової бази місцевих органів влади та самоврядування за рахунок зростання власних доходів та забезпечення максимальної концентрації закріплених доходів у місцевих бюджетах, що сприятиме зростанню самостійності місцевих бюджетів. Бюджетна самостійність виступає основним інструментом фінансової децентралізації для територіальних утворень, вона відображає фінансовий стан органів місцевого самоврядування та їх можливість приймати і здатність реалізувати зобов'язання поточного та інвестиційного характеру.

2.2. Моніторинг податкових, неподаткових надходжень та доходів від операцій з капіталом у складі доходів місцевих бюджетів

Власні і закріплені доходи місцевих бюджетів формують фінансову основу органів місцевої влади і управління, місцевого самоврядування для виконання ними власних повноважень щодо фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територій, їх благоустрою, розробки і реалізації місцевих програм підтримки малозабезпечених верств населення, сприяння розвитку інвестиційно-інноваційних процесів з економічного відновлення територій, підвищення рівня надання послуг для населення та інше.

Як бачимо, основу формування доходів місцевих бюджетів складають податкові надходження. Розглянемо їх більш детально. У таблиці 2.5 подано динаміку, склад та структуру податкових надходжень місцевих бюджетів України за період 2020-2023 років.

Динаміка надходження податків і зборів до місцевих бюджетів України за останні чотири роки вказує на їх зростання з 285,6 млрд. грн. до 434,5 млрд. грн., ріст склав 148,9 млрд. грн. Відмітимо, на відміну від обсягу мобілізованих доходів місцевих бюджетів загалом у 2022 році, які характеризувалися скороченням показників, податкові надходження демонструють зростання

навіть при запровадженні для окремих податків і зборів пільгових умов сплати суб'єктами підприємницької діяльності.

Таблиця 2.5

**Динаміка та структура податкових надходжень до місцевих бюджетів
України у 2020-2024 роках**

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	відхилення 2023 до 2020 років
Доходи місцевих бюджетів, всього млрд. грн., в тому числі:	471,5	580,7	555,1	652,6	181,1
Податкові надходження, з них:	285,6	346,7	393,5	434,5	148,9
- ПДФО	177,8	212,2	272,2	289,4	111,6
частка ПДФО у структурі податкових надходжень, %	62,3	61,2	69,2	66,6	4,3
- податок на прибуток підприємств	9,8	16,1	13,5	15,4	5,6
частка податку на прибуток у структурі податкових надходжень, %	3,4	7,6	5,0	5,3	1,9
- рентна плата за використання природних ресурсів	4,6	8,6	8,8	5,9	1,3
частка рентної плати у структурі податкових надходжень, %	1,6	2,5	2,2	1,4	-0,2
- АП з виробленого в Україні пального	1,9	2,2	0,4	1,7	-0,2
частка АП з виробленого в Україні пального у структурі податкових надходжень, %	0,7	0,6	0,1	0,4	-0,3
АП з ввезеного в Україну пального	6,5	7,4	2,4	6,6	0,1
частка АП з ввезеного в Україну пального у структурі податкових надходжень, %	2,3	2,1	0,6	1,5	-0,8
- АП з реалізації СГ роздрібної торгівлі підакцизних товарів	7,2	8,2	10,2	14,0	6,8
частка АП з реалізації СГ роздрібної торгівлі у структурі податкових надходжень, %	2,8	2,4	2,6	3,2	0,4
- місцеві податки і збори	75,7	89,9	84,3	100,0	24,3
частка місцевих податків і зборів у структурі податкових надходжень, %	26,5	25,9	21,4	23,0	-3,5
- інші податки і збори	2,1	2,1	1,6	1,3	-0,8
частка інших податків і зборів у структурі податкових надходжень, %	0,7	0,6	0,4	0,3	-0,4

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Питома вага податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів за період 2020-2023 років коливається в межах 60-70 %. За даний період

найвищий показник був у 2022 році (70,9 %). Частка податкових надходжень у структурі власних і закріплених доходів місцевих бюджетів знаходиться в межах 91- 94 %.

Серед податкових надходжень місцевих бюджетів найбільшим обсягом характеризується ПДФО. Динаміка абсолютних показників мобілізації ПДФО до місцевих бюджетів за період 2020-2023 років характеризується зростанням з 177,8 млрд. грн. до 289,4 млрд. грн., ріст склав 111,6 млрд. грн. Частка цього податку у структурі податкових надходжень займає від 62,3 % у 2020 році до 66,6 % у 2023 році. У 2022 році це значення було найвищим і становило 69,2 % усіх податкових надходжень місцевих бюджетів.

Пропорції розподілу ПДФО (крім процентних доходів з банківських депозитів) між різними рівнями «місцевих бюджетів складають:

- 21% – держаний бюджет (Бюджетним кодексом встановлено 25%, але як виключення для підтримки місцевого самоврядування у 2022-2023 рр. застосовується знижений норматив);
- 64% – бюджети сільських, селищних, міських територіальних громад (60% у Бюджетному кодексі), в тому числі для міста Києва – 40%;
- 15% – обласні бюджети і АРК» [19].

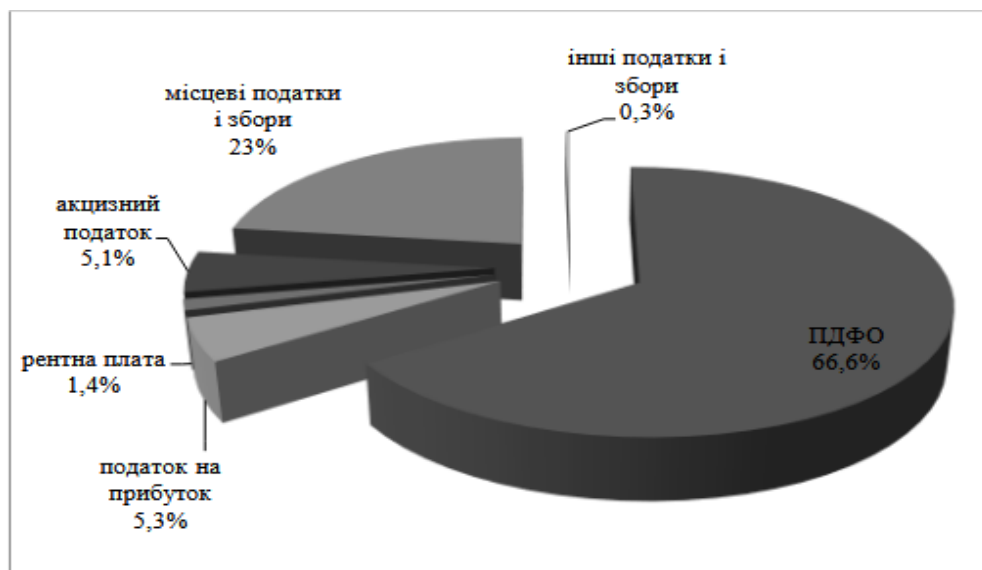

Рис. 2.6. Структура податкових надходжень місцевих бюджетів України у 2023 році в розрізі окремих платежів, %

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Відповідно внесених змін до Бюджетного кодексу України в частині забезпечення підтримки обороноздатності країни та розвитку її оборонно-промислового комплексу «військовий» ПДФО з 1 жовтня 2023 року зараховується до державного бюджету. Відповідно, 45% цього податку спрямовується на потреби Державної служби спеціального зв'язку для виробництва і закупівлю дронів (43 млрд. грн. на рік), 45% ПДФО спрямовується для виробництва боєприпасів і зброї, 10% ПДФО поступає «розпорядникам сектору безпеки та оборони для автоматичного розподілу між військовими частинами пропорційно відповідно до сплаченого ПДФО (близько 10 млрд. грн.)» [51].

ПДФО (окрім «військового») залишається у місцевих бюджетах в розмірі 64%. При цьому в законодавстві зазначено, що не менше 4% ПДФО повинно бути спрямоване на проведення розрахунків з теплової енергії, а також на «підтримку підприємств з виробництва, постачання теплової енергії та централізованого постачання холодної води і водовідведення» [29].

З метою компенсації можливих втрат місцевих бюджетів, які отримували значні суми «військового» ПДФО, їм спрямовано 4 % «невійськового» ПДФО із державного бюджету, що складає 22,9 млрд. грн. і трансферти з державного бюджету у сумі 300 млн. грн. Також реверсна дотація в розмірі 14,1 млрд. грн. у 2024 році до державного бюджету не буде перераховуватися.

Окрім ПДФО вагоме місце у складі податкових надходжень місцевих бюджетів займають місцеві податки і збори. Їх частка становить в межах 21 % – 26 %. У 2023 році вона склала 23 % усіх податкових надходжень місцевих бюджетів. Слід відмітити, що питома вага місцевих податків і зборів у структурі власних доходів місцевих бюджетів у період 2020-2023 років знаходиться в межах 70 % – 76 %. У 2023 році цей показник скоротився на 5,6 % у порівнянні з аналогічним показником 2022 року.

Динаміка абсолютних показників надходження місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів вказує на їх ріст з 75,7 млрд. грн. у 2020 році до 100 млрд. грн. у 2023 році, приріст склав 24,3 млрд. грн. за винятком 2022 року, у

якому їх обсяг скоротився на 5,6 млрд. грн., що пов'язано із запровадженням пільг по сплаті окремих податкових платежів (єдиного податку, податку на майно в частині земельного податку та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки).

Таблиця 2.6

**Динаміка надходження місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів
України у 2020-2023 років**

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення 2023 / 2020 рр.
Власні доходи місцевих бюджетів, з них:	103,6	123,3	110,9	142,1	38,5
Місцеві податки і збори, зокрема:	75,7	89,9	84,3	100,0	24,3
Податок на майно, в тому числі:	37,4	43,2	36,8	43,8	6,4
- податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	5,8	7,8	7,1	9,1	3,3
- плата за землю	31,5	35,2	29,5	34,5	3,0
- транспортний податок	0,2	0,2	0,1	1,6	1,4
Збір за паркування транспортних засобів	0,09	0,1	0,1	0,15	0,6
Туристичний збір	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1
Єдиний податок	38,0	46,3	47,2	55,8	17,8
питома вага місцевих податків і зборів у власних доходах місцевих бюджетів, %	73,1	72,9	76,0	70,4	-2,7

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

У складі місцевих податків і зборів 99,6 % займають місцеві податки: єдиний податок та податок на майно і лише 0,4 % припадає на місцеві збори: збір за місця паркування транспортних засобів та туристичний збір (див. рис. 2.7). Серед місцевих податків суттєво вирізняється частка єдиного податку, яка у 2023 році склала 55,8 %, а частка податку на майно становила 43,8 %. Надходження єдиного податку до місцевих бюджетів за період 2020-2023 років характеризуються зростаючими у часі показниками з 38 млрд. грн. у 2020 році до 55,8 млрд. грн., ріст склав 17,8 млрд. грн.

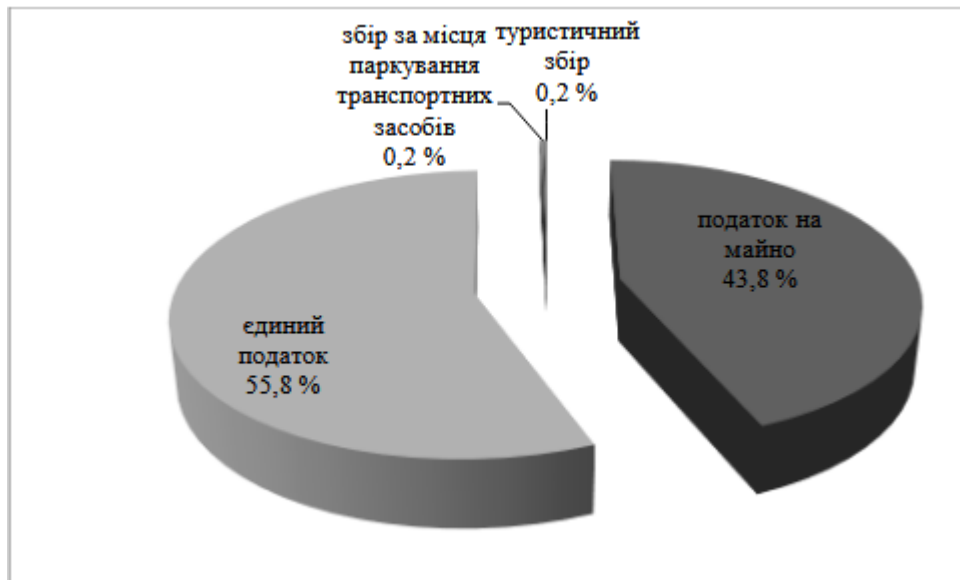

Рис. 2.7. Структура місцевих податків і зборів місцевих бюджетів України у 2023 році, %

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Надходження податку на майно до місцевих бюджетів за аналогічний період має строкатий характер. Зокрема, якщо у 2021 році проти 2020 року надходження цього податку зросли на 5,8 млрд. грн. (з 37,4 млрд. грн. до 43,2 млрд. грн.), то у наступному 2022 році цей показник скоротився на 6,4 млрд. грн. до рівня 36,8 млрд. грн. Дана ситуація обумовлена скороченням бази оподаткування даним платежем через окупацію значної частини території України, відтак відсутніми стали об'єкти оподаткування (земля, нерухоме майно, транспортні засоби). У 2023 році ситуація дещо покращилася шляхом внесених змін до бюджетного законодавства та зняття мораторію на податкові пільги, запроваджені під час воєнного стану. Обсяг надходження податку на майно у 2023 році вийшов на рівень довоєнного 2021 року і становив 43,8 млрд. грн.

Слід відмітити, що ПДФО та місцеві податки і збори у сукупності складають майже 90 % усіх податкових надходжень місцевих бюджетів. До складу податків, які формують 10 % інших податкових надходжень відносять: акцизний податок (5,1 %), рентна плата (1,4 %), екологічний податок (0,1 %), податок на прибуток підприємств (5,3 %). Окрім податкових надходжень

місцевих бюджетів склад їх доходів формують неподаткові надходження, частка яких складає від 20 % – 25 % за різними роками (див. табл. 2.7.).

Таблиця 2.7

**Динаміка неподаткових надходжень до місцевих бюджетів України
у 2020-2023 років**

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення 2023 / 2020 рр.
Власні доходи місцевих бюджетів, всього млрд. грн., <i>в тому числі:</i>	103,6	123,3	110,9	142,1	38,5
Неподаткові надходження, з них:	21,5	27,2	22,0	36,5	15,0
Доходи від власності та підприємницької діяльності	1,6	1,7	1,3	1,8	0,2
Адміністративні збори та платежі	4,1	4,8	4,3	5,3	1,2
Інші неподаткові надходження	2,6	1,8	1,2	1,9	-0,7
Власні надходження бюджетних установ	13,2	18,9	15,3	27,5	14,3
<i>питома вага неподаткових надходжень у власних доходах місцевих бюджетів, %</i>	20,8	22,1	19,8	25,7	4,9

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

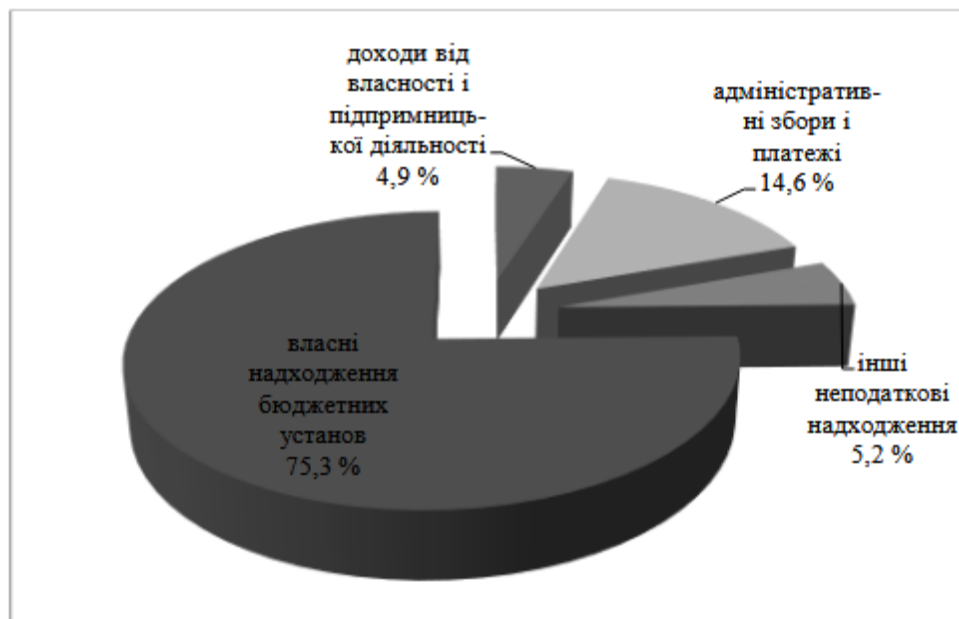

Рис. 2.8. Структура неподаткових надходжень місцевих бюджетів України у 2023 році, %

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Динаміка мобілізації неподаткових надходжень до місцевих бюджетів України у період 2020-2023 років вказує на їх зростання на 15 млрд. грн. (з 21,5 млрд. грн. до 36,5 млрд. грн.). Значний приріст неподаткових надходжень відбувся у 2023 році до рівня 36,5 млрд. грн. проти показника 2022 року – 22 млрд. грн., ріст склав 14,5 млрд. грн., що зумовлено нарощенням обсягу власних надходжень бюджетних установ. У структурі неподаткових надходжень місцевих бюджетів власні надходження бюджетних установ займають 75,3 % (показник 2023 року). Зазначимо, що і інші неподаткові надходження характеризуються показниками росту. Зокрема, на 1,2 млрд. грн. зріс обсяг адміністративних зборів і платежів (з 4,1 млрд. грн. у 2020 році до 5,3 млрд. грн. у 2023 році). Їх частка у структурі неподаткових надходжень у 2023 році займала 14,6 %. На долю доходів від власності і інших неподаткових надходжень припадає 10,1 % усіх неподаткових надходжень.

Таблиця 2.8

**Динаміка доходів від операцій з капіталом у доходах місцевих бюджетів
України у 2020-2023 років**

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення 2023 / 2020 рр.
Власні доходи місцевих бюджетів, всього млрд. грн., в тому числі:	103,6	123,3	110,9	142,1	38,5
Доходи від операцій з капіталом, з них:	3,5	3,5	2,3	3,6	0,1
Надходження від продажу основного капіталу	1,5	1,2	0,6	0,9	-0,6
Кошти від продажу землі і нематеріальних активів	2,0	2,3	1,7	2,7	0,7
<i>питома вага доходів від операцій з капіталом у власних доходах місцевих бюджетів, %</i>	3,4	2,8	2,1	2,5	-0,9

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Доходи від операцій з капіталом у 2023 році займали 2,5 % власних доходів місцевих бюджетів і це один з найнижчих показників за аналізований період без урахування року початку війни 2022-го, адже об'єктивні умови не

дали можливості реалізувати проекти з продажу основного капіталу, землі та нематеріальних активів. У довоєнний період доходи від операцій з капіталом складали 3,4 % та 2,8 % відповідно. Серед даного виду доходів місцевих бюджетів перевага на боці надходження коштів від продажу землі і нематеріальних активів (за даними 2023 року становлять 2,7 млрд. грн.). Надходження від продажу основного капіталу займали лише 0,9 млрд. грн. і скоротилися у порівнянні з 2020 роком на 0,6 млрд. грн.

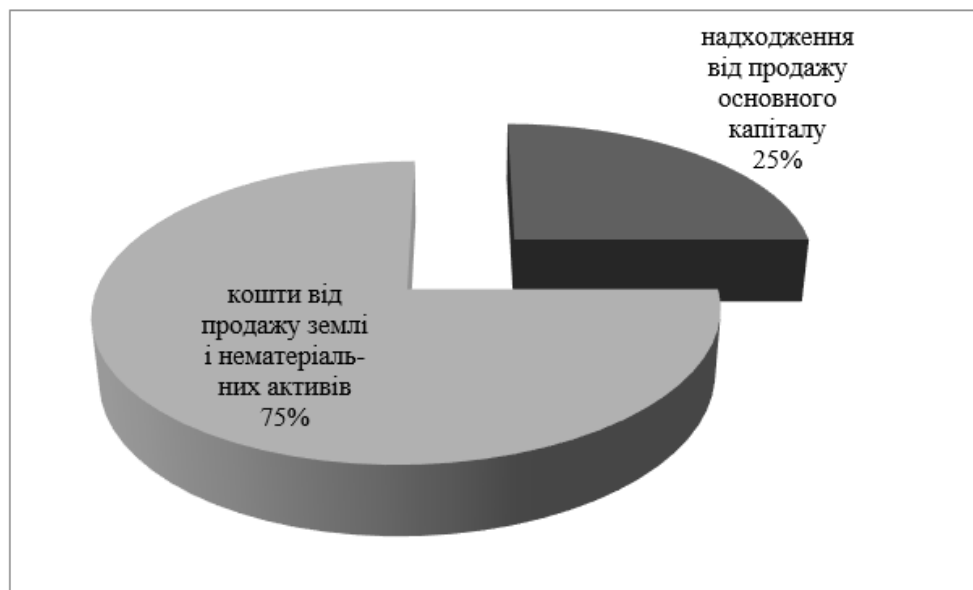

Рис. 2.9. Структура доходів від операцій з капіталом у складі місцевих бюджетів України у 2023 році, %

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Питома вага надходжень від продажу основного капіталу у 2023 році становила 25 % усіх доходів від операцій з капіталом, а питома вага коштів від продажу землі і нематеріальних активів склала 75 %.

Таким чином, основою формування доходів місцевих бюджетів є податкові надходження, які є власними і регульованими доходами, що дає можливість забезпечити фінансову спроможність територіальних утворень в умовах децентралізації.

2.3. Міжбюджетні трансферти в системі доходів місцевих бюджетів

Міжбюджетні трансферти виступають одним із інструментів фінансового механізму держави, особливість використання якого полягає у подоланні нерівностей між доходами і видатками місцевих бюджетів, сприянні соціально-економічному розвитку територій та можливості протистояти сучасним викликам і загрозам щодо забезпечення життєдіяльності громадян в умовах воєнного стану. Міжбюджетні трансферти, як складова доходів місцевих бюджетів, надаються у двох видах: дотації і субвенції, кожна з яких має специфічні особливості свого використання. Дотації передбачають безповоротні і безоплатні фінансові ресурси, які передаються з державного бюджету місцевим бюджетам, або ж у зворотному напрямку. Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам називаються базовими, а дотації з місцевих бюджетів до державного бюджету – реверсними. Особливості розрахунку сум надання базової і реверсної дотації визначаються Бюджетним кодексом України і залежать від фінансової (податкової) спроможності територіальних утворень, а також від рівня місцевих бюджетів. Так, при визначенні податкової спроможності обласних бюджетів до уваги беруться обсяги надходження двох податків: податку на прибуток підприємств та ПДФО (див. рис. 2.10).

Для визначення податкової спроможності бюджетів територіальних громад, районних бюджетів та бюджетів міст обласного значення до розрахунку необхідних сум коштів враховують тільки ПДФО, що передбачає проведення фінансового вирівнювання та визначення нормативу бюджетної забезпеченості території та її відповідність визначеним параметрам.

Фінансовий норматив бюджетної забезпеченості «розраховується шляхом поділу загального обсягу фінансових ресурсів, спрямованих на виконання бюджетних програм, на кількість населення, споживачів публічних послуг, соціально-економічні, демографічні, кліматичні, екологічні та інші характеристики адміністративно-територіальних одиниць (на час їхнього

визначення)» [12]. Окрім базової та реверсної дотації надаються додаткові дотації з метою реалізації програм і заходів на місцевому рівні.

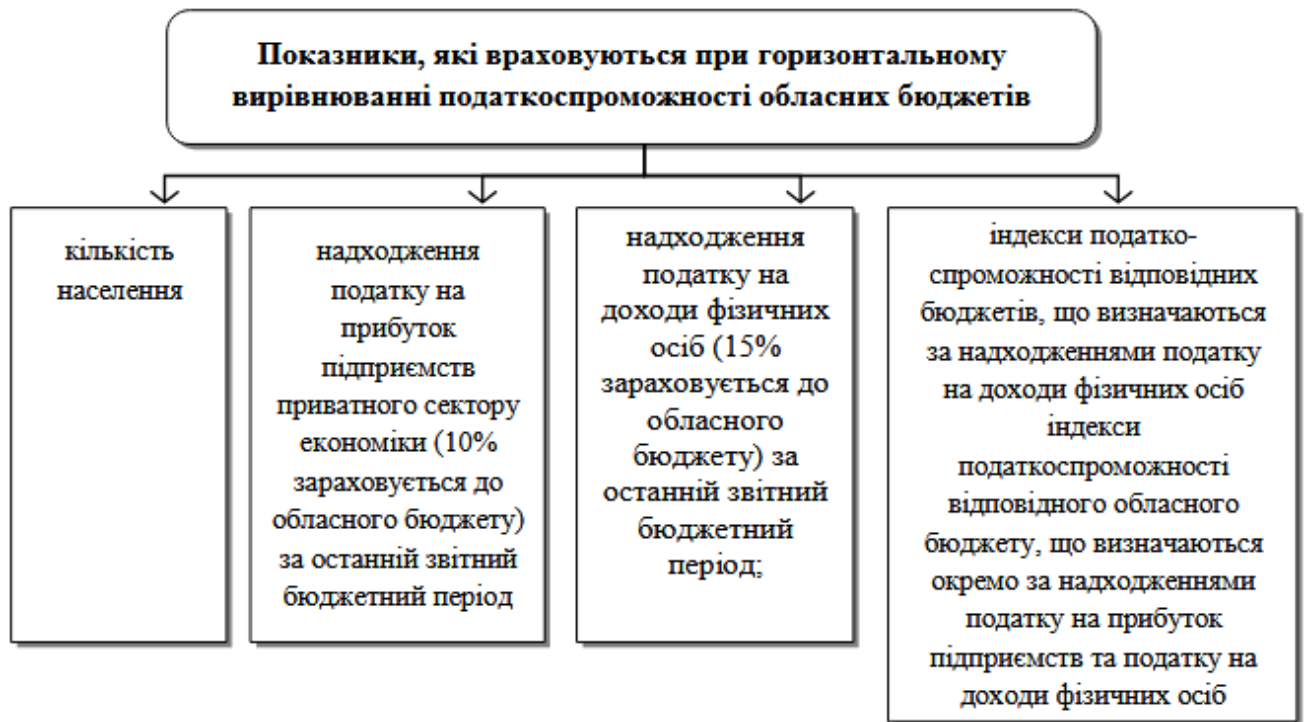

Рис. 2.10. Показники, що враховуються при визначенні індексу податкоспроможності обласних бюджетів [11]

Субвенції – це кошти державного бюджету, які передаються бюджетам нижчого рівня і особливістю їх використання є цільове спрямування коштів за чітко визначеними напрямками, передбачені Законом України «Про Державний бюджет України» на відповідний рік.

У таблиці 2.9 зображено динаміку, склад та структуру надходження трансфертних платежів з державного бюджету місцевим бюджетам, а також від Європейського Союзу, урядів інших держав, міжнародних організацій за період 2020-2023 років.

Динаміка трансфертних платежів за останні 4 роки зображає тенденцію до їх зростання з 160,9 млрд. грн. у 2020 році до 177,6 млрд. грн. у 2023 році, ріст склав 16,7 млрд. грн. Проте, у 2022 році помітне скорочення даного виду надходжень з 202,7 млрд. грн. у 2021 році до 136,9 млрд. грн. у 2022 році, або на 65,8 млрд. грн. Дана ситуація обумовлена скороченням трансфертів

місцевим бюджетам та переформатування особливостей використання бюджетних коштів в умовах воєнного стану.

Таблиця 2.9

Динаміка надходження трансфертів до місцевих бюджетів України за період 2020-2023 років

показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Відхилення 2023 / 2020 рр.
Доходи місцевих бюджетів, всього млрд. грн., в тому числі:	471,5	580,7	555,1	652,6	181,1
Трансферти, з них:	160,9	202,74	136,9	177,6	16,7
- від органів державного управління, зокрема:	160,8	202,7	136,7	177,4	16,6
субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	138,6	179,9	114,5	127,1	-11,5
питома вага субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам у структурі офіційних трансфертів, %	86,1	88,7	83,6	71,5	-14,6
дотація з державного бюджету місцевим бюджетам	21,6	22,8	22,1	50,3	28,7
питома вага дотації з державного бюджету місцевим бюджетам, %	13,4	11,2	16,1	28,3	14,9
- від ЄС, урядів інших держав, міжнародних організацій, донорських установ	0,1	0,04	0,2	0,2	0,1
питома вага допомоги від ЄС, урядів інших країн, міжнародних організацій місцевим бюджетам, %	0,5	0,1	0,3	0,2	-0,3

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

У 2023 році більше 71 % усіх трансфертів складають субвенції (див. рис. 2.11). Слід відмітити, що це найнижчий показник з усіх аналізованих років. Так, у 2020 році частка субвенцій у структурі трансфертних платежів становила 86,1 %, у 2021 році – 88,7 %, а у 2022 році – 83,4 %. Динаміка абсолютних показників субвенцій за період 2020-2023 років є не стійкою та характеризується зменшенням на 11,5 млрд. грн. (з 138,6 млрд. грн. до 127,1 млрд. грн.). Проте, у 2022 році відмічено значне скорочення перерахування субвенцій на 65,5 млрд. грн., пояснюється змінами пріоритетів у фінансуванні

державних видатків і забезпечення їх за напрямом фінансового забезпечення ЗСУ та ведення військових дій.

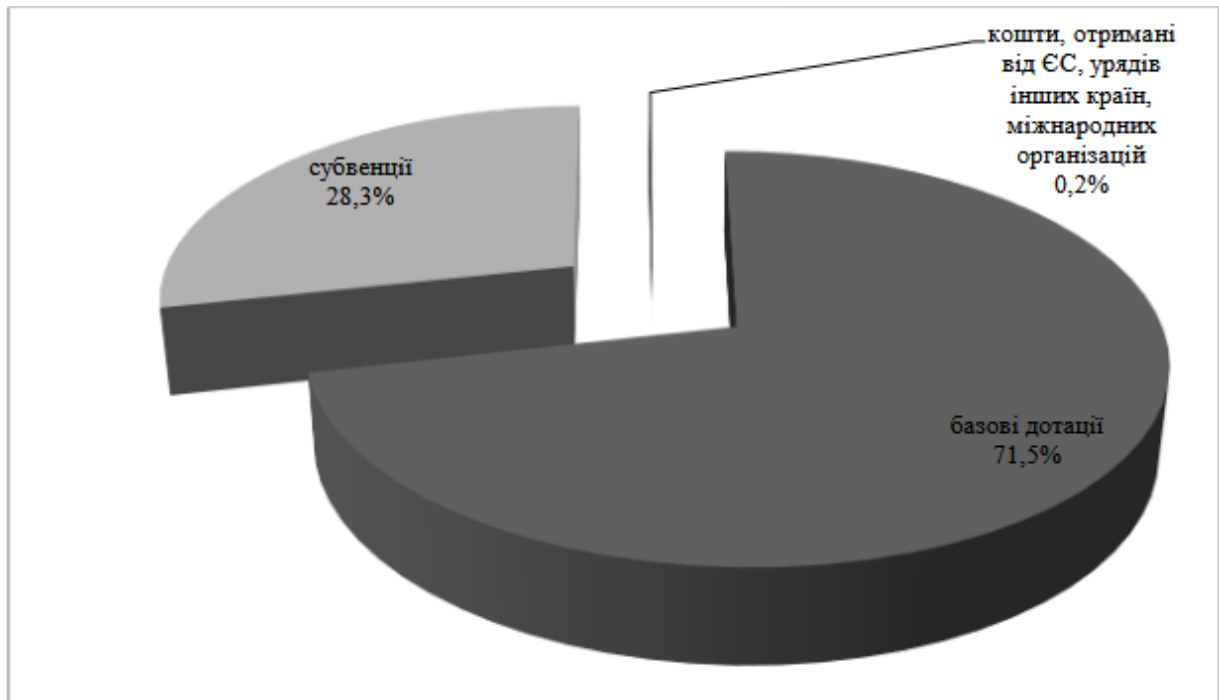

Рис. 2.11. Структура офіційних трансфертів у доходах місцевих бюджетів України у 2023 році

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

У наступному 2023 році відмічено приріст цих коштів на суму 62,9 млрд. грн., які є коштами безоплатної допомоги на підтримку життєдіяльності країни від урядів інших країн та міжнародних організацій.

Серед субвенцій, наданих з державного бюджету місцевим бюджетам, найбільшу частку займає освітня субвенція – 71,4 % (див. рис. 2.12). Динаміка абсолютних показників освітньої субвенції місцевим бюджетам за період 2020-2023 років характеризується їх ростом на 9,5 млрд. грн. Хоча за окремими роками (2021-2022) обсяги освітньої субвенції перевищували показник 2023 року. Зокрема, у 2021 році вона склала 100,1 млрд. грн., а у 2022 році – 96,7 млрд. грн. Зазначене пояснюється тим, що в умовах воєнного стану за рахунок освітньої субвенції, здебільшого, фінансується лише захищені статті кошторису навчальної установи (заробітна плата працівників навчальних закладів з нарахуваннями та інше). Усі інші напрями фінансування освіти призупинені, або здійснюються за рахунок інших субвенцій.

Таблиця 2.10

**Динаміка, склад і структура субвенції з державного бюджету
місцевим бюджетам у 2020-2023 роках**

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам, в тому числі:	138,6	100,0	179,9	100,0	114,6	100,0	127,1	100,0
- освітня субвенція	81,2	55,6	100,1	55,6	96,7	84,4	90,7	71,4
- медична субвенція	14,6	10,5	—	—	—	—	—	—
- субвенція на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку територій	1,7	1,2	6,3	3,5	—	—	—	—
- субвенція на здійснення підтримки окремих закладів та заходів у системі охорони здоров'я	—	—	5,4	3,0	2,8	2,4	2,2	1,7
- субвенція грошова компенсація для внутрішньо переміщених осіб, які брали участь у бойових діях	—	—	—	—	—	—	3,6	2,8
- субвенція на проектування, відновлення, будівництво і ремонт об'єктів, які мають вплив на життєдіяльність населення	—	—	—	—	—	—	4,0	3,1
- субвенція на фінансове забезпечення будівництва, ремонту і утримання автомобільних доріг	22,2	16,0	25,8	14,3	7,4	6,5	16,0	12,6
- субвенція на забезпечення нагальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану	—	—	—	—	6,1	5,3	3,4	2,7
- субвенція на погашення заборгованості з різниці в тарифах на водопостачання та водовідведення	—	—	22,0	12,2	—	—	—	—
- субвенція на реалізацію інфраструктурних об'єктів	—	—	8,1	4,5	—	—	—	—
- субвенції на інші спрямування	40,8	29,4	12,2	6,8	1,6	1,4	7,2	5,7

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Слід відмітити, що у динаміці 2020-2023 років у структурі субвенційних перерахувань коштів частка освітньої субвенції значно зросла. Так, у 2022 році вона становила 84,4 % усіх перерахованих субвенцій, а у 2023 році – 71,4 %, що більше як на 20% у порівнянні з 2020 та 2021 роками. Дана ситуація обумовлена скороченням чисельності субвенцій з початком повномасштабної війни в Україні. Зокрема, що якщо у 2020 році кількість субвенцій становило близько 50 різних спрямувань, то у 2022-2023 роках було профінансовано лише

10 субвенційних напрямків. Зазначене вказує на обмеженість фінансових ресурсів в умовах війни в Україні. Субвенції є інструментом оперативного бюджетного регулювання соціально-економічних процесів у державі, відтак, має місце щорічна зміна напрямів їх використання, що залежить від поточної ситуації в державі, наявних чи потенційних ризиків і багатьох інших чинників.

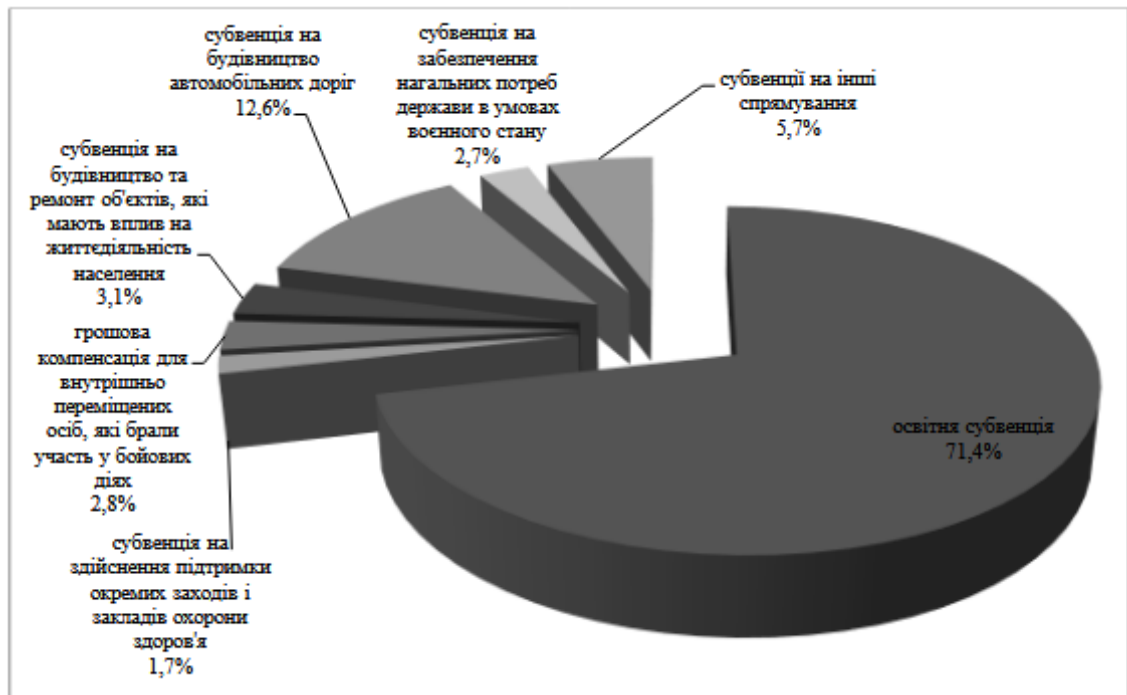

Рис. 2.12. Структура субвенцій, наданих з державного бюджету місцевим бюджетам у 2023 році за окремими спрямуваннями

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Так, з початком російсько-української війни у 2022-2023 роках виникла необхідність у нових напрямках фінансування, пов'язаних із веденням бойових дій на території України. Тому для цих років характерними є нові субвенції, зокрема:

- «субвенція на забезпечення нагальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану;
- субвенція на здійснення заходів щодо підтримки територій, що зазнали негативного впливу внаслідок збройного конфлікту на сході України;
- субвенція на виплату грошової компенсації внутрішньо переміщеним особам, які брали участь у бойових діях;

– субвенція на проектування, відновлення, будівництво та ремонт об'єктів, які мають вплив на життєдіяльність населення та інші» [63].

Водночас, відмітимо, що у 2022 році велика кількість субвенцій не були профінансовані. У таблиці 2.11 подано динаміку, склад і структуру дотацій з державного бюджету місцевих бюджетам за період 2020-2023 років.

Таблиця 2.11

Динаміка, склад і структура дотацій з державного бюджету місцевим бюджетам у 2020-2023 роках

показники	2020 р.		2021 р.		2022 р.		2023 р.	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Дотація з державного бюджету місцевим бюджетам, в тому числі:	21,6	100,0	22,8	100,0	22,2	100,0	50,3	100,0
- базова дотація	13,3	61,6	15,7	68,9	16,3	73,4	28,9	57,5
- додаткова дотація на здійснення переданих видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я	7,9	36,6	5,9	25,9	2,9	13,1	2,9	5,8
- додаткова дотація на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів внаслідок податкових пільг	0,4	1,9	0,6	2,6	0,7	3,2	0,7	1,4
- додаткова дотація на компенсацію комунальним і державним закладам освіти, переданим на фінансування місцевим бюджетам	—	—	—	—	0,5	2,2	0,5	1,0
- додаткова дотація на проведення розрахунків за комунальні послуги і енергоносії, що споживаються комунальними установами	—	—	0,5	2,2	1,4	6,3	—	—
- додаткова дотація на здійснення повноважень ОМС на деокупованих та тимчасово окупованих територіях	—	—	—	—	0,5	2,2	17,2	34,2
- інші додаткові дотації	—	—	0,1	0,4	0,1	0,5	0,1	0,2

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

У структурі трансфертів обсяг дотацій складає 28,3 % у 2023 році. Зауважимо, що це найвищий показник за аналізований період 2020-2023 років. У попередні роки цей показник становив в межах 11,2 % – 16,1 %. При

зниженні відсоткового показника субвенцій зріс відсотковий показник дотацій місцевим бюджетам у 2023 році. Динаміка абсолютних показників дотацій демонструє їх зростання на 28,7 млрд. грн. (з 21,6 млрд. грн. до 50,3 млрд. грн.), або більше як у два рази.

Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам поділяються на базову дотацію і додаткові дотації. Так, за аналізований період часу частка базової дотації була в межах 57,5 % у 2023 році – 73,4 % у 2022 році. Хоча частка базової дотації у структурі дотацій місцевим бюджетам у 2023 році є найнижчою, її абсолютні показники демонструють зростання з 13,3 млрд. грн. у 2020 році до 28,9 млрд. грн. у 2023 році, ріст склав 15,6 млрд. грн., більше як вдвічі.

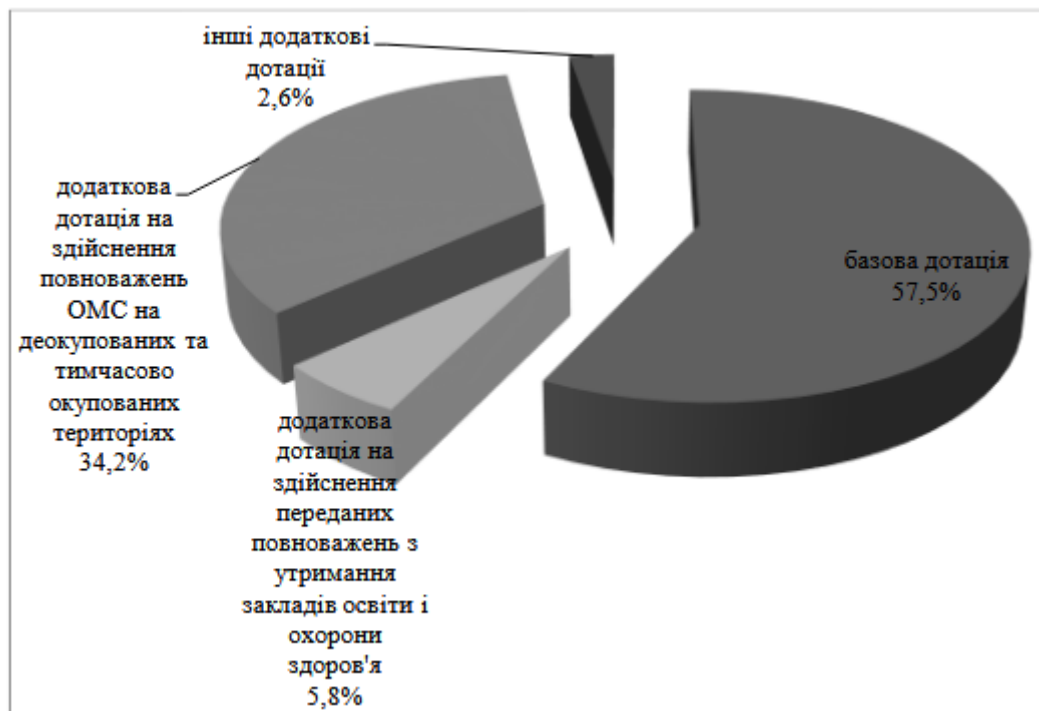

Рис. 2.13. Структура дотацій місцевим бюджетам у 2023 році, %

Примітка. Складено автором за даними джерела [23]

Суттєве скорочення частки базової дотації у 2023 році обумовлено зростанням обсягу додаткової дотації на здійснення повноважень ОМС на деокупованих та тимчасово окупованих територіях з 0,5 млрд. грн. до 17,2 млрд. грн., або на 16,7 млрд. грн. Це новий вид дотації, запроваджений з 2022 року. Частка даного виду додаткової дотації у загальному обсязі дотацій у 2023

році становив 34,2 % (див. рис. 2.13). Також до нового виду додаткових дотацій, запроваджених у період війни, відноситься додаткова дотація на компенсацію витрат на утримання комунальних та державних закладів освіти, переданих на фінансування місцевим бюджетам. Її частка у структурі дотацій загалом становить 1 %, а абсолютний показник – 0,5 млрд. грн.

Таким чином, додаткові дотації пов'язані із реагуванням на поточну ситуацією в країні, фінансовий стан місцевих бюджетів та тими першочерговими завданнями, які необхідно вирішити на даному етапі.

Висновок до розділу 2

Проведений аналіз вітчизняної практики та проблематики формування дохідної частини місцевих бюджетів дозволив зробити наступні висновки. Динаміка доходів місцевих бюджетів усіх рівнів за період 2020-2023 років демонструє тенденцію до зростання показників на 181,1 млрд. грн. (з 471,5 млрд. грн. у 2020 році до 652,6 млрд. грн. у 2023 році), або на 138,4 %. Проте, у 2022 році відмічено скорочення надходжень до місцевих бюджетів на 25,6 млрд. грн. у порівнянні з 2021 роком, що пов'язано із початком повномасштабної війни росії проти України. Вже у 2023 році вдалося наростити доходи місцевих бюджетів до 652,6 млрд. грн., або майже на 100 млрд. грн. Основою формування доходів місцевих бюджетів є податкові надходження, які відносяться до власних та закріплених доходів.

Розгляд приросту доходів місцевих бюджетів за типами місцевих бюджетів вказує на те, що їх значні обсяги сконцентровані у містах та у столиці. Зокрема, обсяг власних і закріплених доходів бюджету міста Києва перевищує усі доходи обласних бюджетів та знаходиться на рівні усіх доходів бюджетів сіл та селищ в Україні. Водночас, бюджет міста Києва не приймає участі у процесі вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів. Приріст доходів міських бюджетів у 2023 році у порівнянні з 2021 роком, склав 28,6 %, по бюджету м. Києва –21,8%, по бюджетах селищ –28,2 %, по бюджетах сіл – 34,5 %. Слід зазначити, що частка власних і закріплених доходів місцевих

бюджетів у загальному обсязі дохідних джерел за останні чотири роки зросла на 6,8 % (з 66 % до 72,8 %). Їх абсолютні значення зросли з 311,3 млрд. грн. до 475,2 млрд. грн., або на 163,9 млрд. грн. Співвідношення між власними і закріпленими доходами вказує на зростання останніх на 3,4 % або на 125,4 млрд. грн. (з 207,7 млрд. грн. у 2020 році до 333,1 млрд. грн. у 2023 році).

Розглядаючи доходи місцевих бюджетів за бюджетною класифікацією доходів, відмітимо, що динаміка надходження податків і зборів до місцевих бюджетів України за останні чотири роки вказує на їх зростання з 285,6 млрд. грн. до 434,5 млрд. грн., ріст склав 148,9 млрд. грн. Питома вага податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів за період 2020-2023 років коливається в межах 60-70 %. Серед податкових надходжень місцевих бюджетів найбільшим обсягом характеризується ПДФО. Частка цього податку у структурі податкових надходжень займає від 62,3 % у 2020 році до 66,6 % у 2023 році. Окрім ПДФО вагоме місце у складі податкових надходжень місцевих бюджетів займають місцеві податки і збори. Їх частка становить в межах 21 % – 26 %. У 2023 році вона склала 23 % усіх податкових надходжень місцевих бюджетів. Динаміка мобілізації неподаткових надходжень до місцевих бюджетів України у період 2020-2023 років вказує на їх зростання на 15 млрд. грн. (з 21,5 млрд. грн. до 36,5 млрд. грн.), їх частка у структурі доходів бюджету становить 5,6 %. Динаміка трансфертних платежів за останні 4 роки зображає тенденцію до їх зростання з 160,9 млрд. грн. у 2020 році до 177,6 млрд. грн. у 2023 році, ріст склав 16,7 млрд. грн. Проте, у 2022 році помітне скорочення даного виду надходжень з 202,7 млрд. грн. у 2021 році до 136,9 млрд. грн. у 2022 році, або на 65,8 млрд. грн. Дана ситуація обумовлена скороченням трансфертів місцевим бюджетам та переформатування особливостей використання бюджетних коштів в умовах воєнного стану. У 2023 році більше 71 % усіх трансфертів складають субвенції.

РОЗДІЛ 3.

ВЕКТОРИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

3.1. Світовий досвід формування місцевих бюджетів за доходами та можливість його використання у вітчизняній практиці

Місцеві бюджети виступають фінансовою основою органів місцевого самоврядування, вони забезпечують фінансування закладів охорони здоров'я, освіти, культури, соціального захисту населення. Останніми роками в структурі доходів місцевих бюджетів України зберігається значна частка міжбюджетних трансфертів. Залежність функціональної діяльності місцевих органів влади від обсягу наданих міжбюджетних трансфертів з державного бюджету вказує на неможливість ними самостійно і в достатньому обсязі сприяти соціально-економічному розвитку власних територій.

В умовах фінансової децентралізації та розширення повноважень місцевих органів влади надзвичайно вагомим завданням є вдосконалення формування доходів місцевих бюджетів та пошук шляхів їх зростання. Вирішення даного завдання забезпечити зростання фінансової незалежності та самостійності органів місцевого самоврядування, а також якісному виконанню ними завдань і обов'язків. В даному контексті сьогодні необхідним є ґрунтовне вивчення досвіду зарубіжних країн щодо формування доходів місцевих бюджетів та визначення спроможності його застосування в Україні.

У розвинутих європейських країнах власні доходи є основним джерелом наповнення місцевих бюджетів. Для прикладу, у Австрії і Швеції за рахунок власних надходжень формується більше 80% усіх доходів місцевих бюджетів, у Фінляндії і Швейцарії – понад 70%, у Данії і Франції – 67% та 63 % відповідно, в Норвегії і Іспанії – 56 % і 50% [20, с. 135; 56, с. 308]. (див. рис. 3.1).

В Україні з допомогою власних доходів сформовано від 26,5 % до 33,3 % доходів місцевих бюджетів за період 2020-2023 роки, що вказує про недостатній рівень забезпечення органів місцевого самоврядування власними

джерелами доходів. Звичайно, якщо до уваги брати закріплені доходи місцевих бюджетів, які мобілізуються по території адміністративних одиниць базового і асоційованого рівнів, то їх частка у сукупності із власними доходами буде перевищувати 70 %. Проте, урахування закріплених доходів не є доречним, оскільки вони законодавчо на певний період та у відповідній пропорції надаються місцевим бюджетам шляхом застосування фінансового вирівнювання територій.

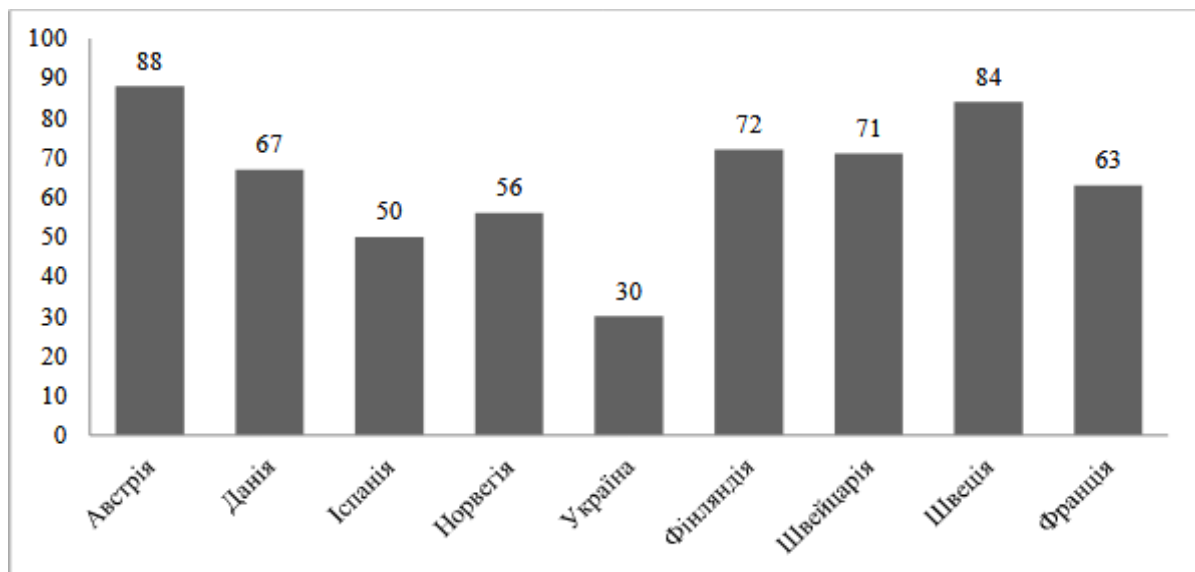

Рис. 3.1. Питома вага власних доходів у структурі доходів місцевих бюджетів окремих країн світу, % [21]

Основу власних доходів місцевих бюджетів значної кількості держав є надходження від місцевих податків і зборів. Саме за рахунок місцевих податків і зборів фінансується діяльності місцевих органів влади і управління, вони слугують джерелом забезпечення виконання власних повноважень. Питома вага місцевих податків і зборів у загальному обсязі власних доходів місцевих бюджетів складає У США – 66 %, в Австрії – 72%, у Японії – 55%, у Швейцарії – 46%, у Франції – 48%. Завдяки місцевим податкам сформовано «51% муніципальних доходів у Данії, 61% – у Швеції, 46% – у Німеччині, 43% – у Норвегії, 37% – у Великій Британії, 34% – у Фінляндії, 31% – в Іспанії» [21, с. 150] (див. рис. 3.2).

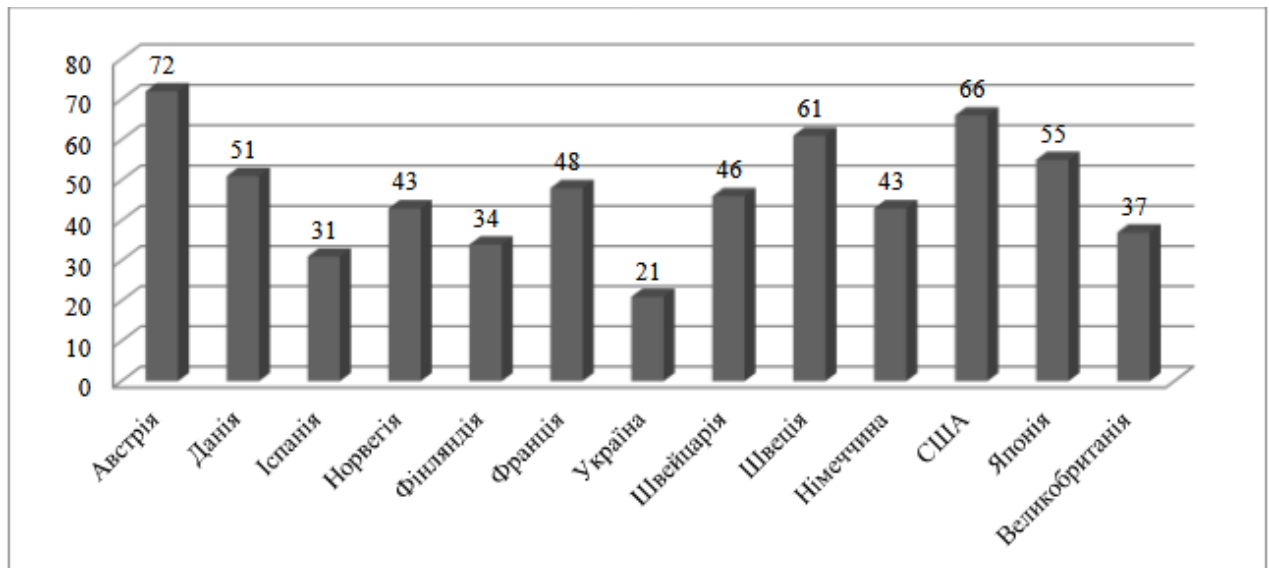

Рис. 3.2. Питома вага місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) окремих країн світу, % [21]

В Україні питома вага місцевих податків і зборів у структурі власних і закріплених доходів місцевих бюджетів складає 21 %. Відтак, виникає необхідність нарощення дохідної спроможності місцевих бюджетів саме за рахунок місцевих податків і зборів як одного з найбільш потенційних джерел наповнення власних доходів місцевих бюджетів.

В цілому, місцеве оподаткування в економічно розвинених країнах слід поділити на чотири групи:

1. Власні місцеві податки і збори, які встановлюють органи місцевого самоврядування, вони справляються виключно на конкретній території. До них відносять прямі та непрямі податки, зокрема: «податки на прибуток корпорацій, особисті прибуткові, майнові, земельні, промислові, на автомобілі, на професії, місцеві акцизи, тощо» [7].

2. Надбавки до загальнодержавних податків і зборів для наповнення місцевих бюджетів та відрахування від них. Ці суми залишаються у дохідній частині місцевих бюджетів.

3. Податки, які справляються у вигляді плати за послуги, надані органами місцевої влади (для прикладу, за користування газом, електроенергією,

каналізацією, водопроводом, зв'язком, за видачу різних видів документації органами місцевої влади);

4. Місцеві податки і збори, які відображують місцеву політику органів влади – екологічні податки.

Місцеві податки і збори активно запроваджені і справляються на всіх рівнях місцевого самоврядування у країнах світу. Так, в унітарній державі Франції до них відносять: комуни, регіони і департаменти. До місцевих податків і зборів відносять ті податкові платежі, які використовуються у федеративних державах самими суб'єктами федерації. Для прикладу, у Німеччині – це землі, а у США – штати. Відтак, кожен рівень місцевої влади застосовує свою місцеву систему оподаткування.

Іншою особливістю місцевих податків і зборів у європейських країнах та США є їх масовість. Платниками місцевих податків і зборів є фактично усе доросле населення, незалежно від їх соціального статусу і рівня доходів. Так, у «США в бюджеті сім'ї з чотирьох осіб з річним доходом 50 тис. дол. платежі за всіма місцевими податками становлять у середньому 4,4 тис. дол. Щорічно, або 8,9 % її доходів. У цілому цей показник в окремих штатах мінімальний і дорівнює 3,5 %, а в інших сягає 14 % доходів сімей зазначеної категорії» [38, с. 22].

Особливістю місцевих податків і зборів у зарубіжних країнах є їх регресивність, а саме, при зростанні доходів, частка місцевих податків і зборів скорочується відносно сукупного розміру доходів. Водночас, в окремих країнах світу до місцевих податків і зборів застосовують прогресивну шкалу оподаткування: Фінляндія, Норвегія, Іспанія, Швеція, Швейцарія, зокрема що стосується оподаткування особистого майна громадян.

Практично в усіх розвинених країнах сформовано надійну правову базу щодо застосування місцевих податків і зборів, яка гарантується основними законодавчими актами цих країн – Конституціями. У Німеччині, наприклад, «права органів місцевого самоврядування і земель на використання місцевих податків регламентуються конституцією держави, а також рядом законів. Серед

них є два спеціальні: Положення про сплату податків, зборів і мита, що, по суті, є податковим кодексом, і Положення про сплату місцевих податків» [56, с. 308].

Таким чином, світовий досвід використання місцевого оподаткування вказує на те, що кожна країна має свій власний досвід справляння місцевих податків і зборів, спираючись на власний історичний аспект, особливості економічного розвитку та інше. Місцеві податки і збори в різних країнах відрізняються. Насамперед, дана відмінність простежується щодо їх кількості. Більшість розвинених країн використовують численні місцеві податки і збори: «у Франції – понад 40, Німеччині – 55, Італії – близько 70, Бельгії – близько 100» [20, с. 135; 8, с. 58].

Доволі цікавим є досвід місцевого оподаткування у Франції. Серед місцевих податків і зборів у Франції найбільшу частку займають чотири платежі: «земельний податок на забудовані ділянки; земельний податок на незабудовані ділянки; податок на житло та професійний податок. Від земельного податку звільнено об'єкти державної власності. Він не стягується із фізичних осіб віком від 75-ти років, а також з осіб, які одержують спеціальну допомогу із громадських фондів або допомогу у зв'язку з інвалідністю» [52].

Окрім того, у Франції активно використовуються такі місцеві податки збори як: «податки та збори на установку електроосвітлення, податок на прибирання територій; місцеві збори на освоєння копалин; мито на автотранспортні засоби; на освоєння родовищ тощо. Ставки місцевих податків, які знаходяться в їх компетенції, органами влади визначають самостійно під час формування бюджету на майбутній рік, однак у межах, встановлених Актом Національних зборів (парламенту Франції) максимального рівня» [1; 41, с. 93].

У Норвегії – країни, яка перша серед країн Європи ввела Закон про місцеве врядування («Акт про ольдерменів», 1837), відповідно до чинного законодавства функціонує дворівнева система місцевого самоврядування, яка складається з 19 графств та 431 муніципалітету. Столиці країни (м. Осло) надано особливий статус, вона є одночасно графством та муніципалітетом. Графства та муніципалітети мають різні функції та формують незалежні один

від одного місцеві бюджети. У країні функціонує «кілька систем збирання податків, у тому числі муніципалітети самостійно збирають «муніципальну» частину податків міста» [33, с. 31].

Таким чином, зарубіжний досвід формування доходів місцевих бюджетів вказує на доцільність активного використання місцевого оподаткування як джерела наповнення власними доходами місцеві бюджети.

3.2. Шляхи забезпечення зростання доходів місцевих бюджетів

Місцеві бюджети формують основу фінансової та бюджетної систем в Україні, роль та призначення яких постійно зростає, особливо в умовах реформування місцевого самоврядування. Успішність проведення реформи у сфері місцевого самоврядування визначається параметрами повноважень місцевих органів влади та обсягами їх фінансового забезпечення, що дозволяє більш успішно реалізовувати на практиці відповідні управлінські рішення.

В результаті реформ з децентралізації перерозподіл владних повноважень та фінансових ресурсів для органів місцевого самоврядування, дозволив суттєво наростити фінансову можливість територіальних утворень. Перші роки процесів об'єднання територіальних громад супроводжувалися зростанням їх доходів у 5-8 разів, що обґрунтовується розширенням дохідної бази та державною підтримкою процедур з децентралізації зі сторони уряду. Проте, після проведення адміністративно-територіальної реформи та скорочення кількості бюджетних програм щодо фінансової підтримки територіальних утворень виникла необхідність пошуку додаткових фінансових резервів для наповнення місцевих бюджетів з метою виконання важливих завдань і програм соціально-економічного розвитку територій. Зазначене обумовило активізацію наукових досліджень з пошуку напрямів зростання власних доходів бюджетів місцевих рівнів. Основні резерви забезпечення зростання фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування лежать в площині вдосконалення практики

справляння податкових надходжень щодо справляння загальнодержавних податків і зборів у складі місцевих бюджетів та підвищенні ефективності справляння місцевих податків і зборів.

Економічні перетворення, що відбулися протягом останнього десятиліття, вплинули на правові основи формування доходів місцевих бюджетів через систему оподаткування. Хоча були внесені значні зміни до складу та структури дохідної частин місцевих бюджетів, деякі дослідники зазначають, що більшість з них мали лише вибірковий характер і не суттєво вплинули на базові параметри оподаткування. Зокрема, зміни окремих положень Податкового та Бюджетного кодексів України, що передбачали перенесення деяких видів податків зі загальнодержавного рівня на місцевий, майже не змінили загальний обсяг бюджетних ресурсів місцевого самоврядування, а лише перерозподілили їх структуру. Деякі фіскальні платежі до місцевих бюджетів (такі як ринковий збір, податок на рекламу та інші), були вилучені.

З іншого боку, деякі наступні ініціативи мали позитивний вплив на доходи місцевих бюджетів, зокрема щодо запровадження акцизного податку на роздрібну торгівлю та перерозподіл рентної плати на користь місцевих бюджетів. Крім фіскальних наслідків, ці заходи також можуть мати додатковий економічний вплив, оскільки, за досвідом, органи місцевого самоврядування, коли їм закріплено певний фіскальний платіж, стають більш зацікавленими у збільшенні бази оподаткування. Цей аспект має бути врахований при розробці пропозицій щодо вдосконалення податкової практики з метою збільшення доходів місцевих бюджетів.

Зважаючи на те, що ключову роль у формуванні доходів місцевих бюджетів відіграє ПДФО, потенційні можливості для збільшення фінансових ресурсів місцевого самоврядування потрібно шукати у вирішенні проблем, що стосуються його справляння. На нашу думку, додатковий фінансовий резерв адміністрування ПДФО лежить в площині таких трьох напрямів реформування:

- радикальне зменшення обсягів тіньової економіки, зниження рівня тіньової зайнятості та підвищення ефективності боротьби зі схемами ухилення від оподаткування;

- впровадження комплексної політики, спрямованої на збільшення економічної привабливості місцевих громад як місць для ведення ефективної підприємницької діяльності, сприяння розвитку бізнесу та зайнятості, що в результаті призведе до зростання чисельності бази оподаткування ПДФО;

- підвищення ефективності функціонування системи ПДФО шляхом вдосконалення її складових та процесів адміністрування.

На фінансовий потенціал ПДФО впливає ряд факторів різного плану: «економічних (рівень оплати праці, інфляції, безробіття, кон'юнктура ринку банківських продуктів та ін.); демографічних (чисельність та густота населення, міграційні процеси, урбанізація); політико-правові (розвиток бюджетного та податкового законодавства, масштаби надання податкових пільг та преференцій); соціально-культурні (рівень податкової культури, фінансової грамотності, ставлення до праці)» [24, с. 76].

До економічних чинників стримування надходжень ПДФО до складу дохідної частини місцевих бюджетів є доволі значний рівень тінізації економіки України та суттєві масштаби тіньового фонду оплати праці найманих працівників. Зважаючи на цей чинник складно дати об'єктивну оцінку структури доходів громадян, прогнозувати базу та об'єкт оподаткування цим податком, що здійснює негативний вплив на фінансовий стан територіальних громад та перешкоджає практичній реалізації ефективної економічної та соціальної політики.

У 2019-2021 років рівень тінізації економіки країни, за звітними даними Міністерства економіки України, становили біля 1/3 обсягу ВВП, що суттєво перевищує аналогічний показник у європейських державах. Серед основних причин тінізації економічних відносин в Україні, окремими науковцями визначаються наступні:

- «неефективне державне регулювання економіки, що виявляється у відсутності довіри між владою та бізнесом, високим рівнем бюрократії;
- проблеми адміністрування податків та зборів;
- слабкий контроль за ефективністю використання бюджетних коштів, що демотивує платників податків належно сплачувати фіскальні зобов'язання;
- низька ефективність функціонування судової та правоохоронної системи, що дає підстави стверджувати про незабезпеченість верховенства права в Україні [9].

У повному обсязі подолати тіньову економіку досить важко, проте скорочення її обсягу потребує впровадження політики, спрямованої на усунення основних її факторів.

Ефективним засобом боротьби з нелегальними схемами виплати заробітної плати та тіньовою зайнятістю є посилення контролю з боку органів Державної служби зайнятості та збільшення санкцій за порушення законодавства. У 2018 році було суттєво збільшено розмір штрафів за порушення законодавства про працю, і також була введена можливість для представників місцевого самоврядування брати участь у перевірках підприємств для виявлення фактів нелегальної зайнятості або невивплати повної заробітної плати. Однак, на практиці виникли проблеми з виконанням цих правових норм, зумовлені відсутністю достатнього кадрового забезпечення, можливим зловживанням та скаргами бізнесу на зростання адміністративного тиску. У ряді територіальних громад посада інспектора з праці, яка передбачала проведення перевірок за дотриманням трудового законодавства, залишилась непризначеною через конфліктність роботи та часті випадки тиску і погроз зі сторони бізнесу. Часто бізнес-представники подавали скарги на неправомірні дії таких інспекторів та випадки корупції. У зв'язку з цим органи місцевого самоврядування втратили повноваження щодо контролю за дотриманням трудового законодавства, які повністю перейшли до Державної служби зайнятості. Проте, у законодавчих новаціях 2018 року позитивним аспектом стало прив'язування «розміру штрафних санкцій до розміру мінімальної

заробітної плати (10 МЗП за кожного працівника при першому виявленні неоформлених трудових відносин, 30 МЗП – при повторному порушенні; від 2 до 4 МЗП – за порушення термінів виплати заробітної плати чи невиконання мінімальних державних стандартів оплати праці), а також штрафів за перешкоди у проведенні перевірок дотримання законодавства про працю» [51]. З 2021 року розміри штрафів за неоформлені трудові відносини становлять від 60 до 180 тис. грн., а за перешкоди проведення контролю у сфері трудового законодавства – 96 тис. грн. На нашу думку, високі розміри цих фінансових санкцій є ефективним стимулом для легалізації трудових відносин, що сприяє збільшенню надходження ПДФО до місцевих бюджетів.

В сучасній науковій фаховій літературі та звітах практиків одним із найбільш дискусійних питань є диференціація ставок при оподаткуванні особистих доходів. Прихильники такої думки зазначають, що «збереження єдиної ставки податку неприйнятне, адже не забезпечує диференціації споживання та порушує права платників. Натомість, прогресивний підхід до оподаткування доходів дає можливість реалізувати соціальну програму уряду та забезпечити перерозподіл доходів між різними суспільними групами» [52]. Противники диференційованого підходу зазначають, що «у вітчизняних умовах він може спричинити відтік капіталу і зниження мотивації до нарощування капіталу, активізувати процеси ухилення від оподаткування» [30, с. 95; 43, с. 652].

Підтримуючи позицію щодо диференціації ставок при оподаткуванні трудових доходів населення, вважаємо, що в питанні запровадження прогресивної шкали ставок ПДФО варто враховувати передовий зарубіжний досвід. Так, в останні роки у ряді європейських країн було «запроваджено уніфіковану ставку податку на особисті доходи (Литва, Румунія, Болгарія та ін.), що стало одним із заходів щодо підвищення конкурентоспроможності цих країн як місця для проживання та реєстрації президентства» [2]. При цьому, ставка ПДФО є нижчою за вітчизняну, що виступає додатковим аргументом зниження податкового навантаження у вітчизняній системі оподаткування. Відтак,

повернення прогресивної шкали оподаткування доходів населення від трудової діяльності може негативно відобразитись на низькому рівні економічної привабливості нашої країни та сприяти зниженню її позицій у світовому рейтингу конкурентоспроможності країни.

Враховуючи такі аргументи, вважаємо недоречним повернення до прогресії ставок ПДФО на сучасному етапі. Разом з тим, доцільним кроком у забезпеченні соціальної справедливості оподаткування ПДФО вважаємо запровадження ставки цього податку на пасивні доходи (процентні виплати за фінансовими інвестиціями, дивіденди) на рівні базової ставки ПДФО для трудових доходів. Такий підхід дозволив би відновленню справедливості в оподаткуванні ПДФО та дозволив би ліквідувати схеми мінімізації податкових зобов'язань громадян з високим рівнем доходів через різницю у ставках податку.

Важливим питанням в контексті покращення адміністрування ПДФО до місцевих бюджетів є реалізація заходів, спрямованих на вдосконаленні інших його елементів та самого способу адміністрування. Так, науковцями вносяться пропозиції щодо:

- «імплементатії європейського досвіду використання обґрунтованих параметрів неоподаткованого мінімуму доходів громадян при визначенні бази оподаткування;
- спрощення податкової звітності з ПДФО, забезпечення належного функціонування системи електронного декларування доходів громадян;
- активізація інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо пропагування добровільності та сумлінності декларування громадянами власних доходів та сплати податкових зобов'язань» [61].

Слід відмітити, що вітчизняне суспільство сьогодні потребує підвищення рівня власної податкової грамотності, податкової культури, позиціонування цінностей з виконання податкового обов'язку. Важливу роль при цьому має відігравати розвиток сегменту податкового консультування в частині проведення просвітницьких благодійних програм з поширення знань стосовно

оподаткування із залученням різноманітних інститутів громадянського суспільства.

Також відмітимо, що довгострокового зростання надходжень від сплати ПДФО складно досягнути тільки за рахунок посилення заходів контролю чи підвищення рівня оподаткування. Зазначений підхід потребує комплексної цілеспрямованої політики щодо застосування стимулів для підприємницької діяльності, активізації інвестиційних процесів, зростання зайнятості населення та загального рівня оплати праці у структурі місцевої економіки. Проте, проведення цих заходів стає можливим виключно при умові наявного відповідного середовища, яке консолідуватиме зусилля усіх владних інституцій, постійним тісним діалогом влади, бізнесу і громадськості, формування атмосфери довіри і співпраці задля досягнення довгострокових цілей розвитку економіки.

Вагомим резервом нарощення податкових надходжень до місцевих бюджетів є вдосконалення чинної практики адміністрування податку на прибуток підприємств. Так, сьогодні місцеві бюджети одержують 10% надходжень від сплати цього податку, який поступає до рівня обласних бюджетів. Зазначений підхід до розмежування податку на прибуток є недосконалим, адже не передбачає використання стимулюючих для місцевої влади в контексті нарощення рівня прибутковості місцевого бізнесу. На нашу думку, у цьому аспекті доцільно перейняти досвід Німеччини, де «податок на прибуток є важливим елементом податкового союзу центру та регіонів» [8]. На користь місцевих бюджетів доцільно перераховувати 30% надходжень податку на прибуток, зокрема: 10% податку закріпити за бюджетами обласного рівня, а 20% – за бюджетами територіальних громад, що стимулюватиме органи місцевого самоврядування підтримувати ділову активність суб'єктів місцевого бізнесу. Також важливим питанням є рівень ставки податку на прибуток, яка в Україні становить 18 % і є стабільною на протязі багатьох років. Податкові реформи ряду європейських країн вказують на загальний тренд щодо «зниження податкового навантаження на корпоративні прибутки для підвищення

привабливості країни як місця реєстрації бізнесу. Такі податкові новації на сьогоднішній день впроваджені у Литві, Румунії, Болгарії, Угорщині, де ставка податку на корпоративні доходи складає від 9% до 16%» [1]. Відтак, з позиції конкурентоспроможності зазначені країни мають переваги у питаннях приваблення інвестицій та бізнесу. Зважаючи на необхідність швидкої відбудови України у післявоєнні роки доцільно знизити ставку податку на прибуток підприємств до рівня 14%, що дозволить звільнити суттєві обсяги фінансових ресурсів суб'єктів господарювання для інвестицій та створюватиме сприятливий клімат для іноземних інвестицій. З метою уникнення різкого скорочення доходів бюджетів дану реформу можна проводити поетапно.

Визначення ставок та бази оподаткування податком на прибуток не є правом органів місцевого самоврядування, відтак вони не можуть втручатися в даний процес безпосередньо; Ця компетенція належить виключно органам державної влади. Однак, збільшення податкових надходжень від підприємств (зокрема: ПДФО, єдиного податку, специфічних акцизів) може бути досягнуте через активні дії місцевої влади щодо стимулювання розвитку підприємництва у межах територіальної громади. Здійснення програм розвитку малого та середнього бізнесу, включаючи широкі заходи підтримки з боку місцевої влади, свідчить про інтенсивність підходу до цієї проблеми.

При розгляді можливостей збільшення податкових надходжень до місцевих бюджетів важливо звернути увагу на рекомендації щодо удосконалення місцевого оподаткування. Перш за все, необхідно перейти до вартісного принципу визначення бази оподаткування нерухомого майна, який є стандартом у європейській практиці майнового оподаткування. Нинішній підхід, коли оподатковується лише площа нерухомості, має обмежений регуляторний потенціал і створює нерівноправність для різних соціальних верств, при цьому є регресивним за своєю природою у плані майнового розшарування. Тому перехід до вартісного оцінювання майна сприятиме більш справедливому розподілу податкового навантаження та дозволить значно збільшити доходи місцевих бюджетів.

Існують недоліки у системі оподаткування транспортних засобів. Транспортний податок, який часто розглядають як засіб оподаткування заможних верств населення, наразі не відповідає своїм призначенням. Це зумовлено обмеженнями, встановленими щодо кола платників, а також необґрунтованим розміром ставки, яка не має економічної обґрунтованості. У 2021 році платниками транспортного податку визначені власники автомобілів, вартість яких перевищує 2,25 млн. грн. (більше ніж 375 розмірів мінімальної заробітної плати), та автомобілі віком до 5 років. Список марок автомобілів, що підлягають оподаткуванню транспортним податком, щорічно визначається урядом. Такий підхід до обмеження кола платників транспортного податку є надмірно ліберальним у відношенні до заможних верств населення.

Ми вважаємо, що встановлення ліміту вартості автомобіля для його оподаткування на рівні близько 85 тисяч доларів вважається надто високим і повинно бути зменшено, принаймні вдвічі. Більшість автолюбителів в Україні користуються вживаними автомобілями, середня вартість яких складає до 15 тисяч доларів, що за вітчизняними стандартами вважається середнім класом. Отже, доцільним вважається зниження ліміту вартості автомобіля для оподаткування транспортним податком до рівня 100 мінімальних заробітних плат, що відповідає вартості приблизно 25 тисяч доларів. Також необґрунтованою є ставка податку на рівні 25 тис. грн., яка не пов'язана з жодним параметром (мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум і т. д.) і не переглядалася протягом кількох років. З цієї причини вважаємо за доцільне встановити зв'язок між розмірами транспортного податку та розмірами мінімального стандарту оплати праці, а в майбутньому розглянути можливість введення різних ставок цього податку для зміцнення його регуляторного характеру як засобу відновлення справедливості в оподаткуванні.

Висновок до розділу 3

Розглянутий зарубіжний досвід формування дохідної частини місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів має доволі важливе значення в сучасних умовах господарювання, адже сьогодні в Україні назріла гостра необхідність удосконалення системи місцевого оподаткування з метою надання якісних і своєчасних послуг та задоволення усіх потреб населення. Досвід багатьох країн світу вказує на те, що система місцевих податків і зборів має вирізнятися гнучкістю використання фіскальних інструментів, що дозволить пристосувати місцеві форми мобілізації фінансових ресурсів до особливих потреб конкретних територіальних громад з урахуванням специфіки адміністративно-територіального устрою країни та при дотриманні базових принципів національної бюджетно-податкової політики. Слід відмітити, що практика організації місцевого оподаткування у різних країнах світу є різноманітною. Однак, більшість країн володіють доволі розгалуженою системою місцевого оподаткування з великою кількістю місцевих податків і зборів. Найбільш поширеними є прямі місцеві податки серед яких найбільшу частку займають майнові податки у порівнянні з непрямими місцевими податками.

Економічні реформи останнього десятиліття суттєво вплинули на формування доходів місцевих бюджетів через оподаткування. Нововведення, які сприяли зростанню бюджетних ресурсів, включають запровадження акцизного податку з роздрібного продажу та перерозподіл рентної плати на користь місцевих бюджетів. У цьому контексті важливо реалізувати такі заходи: зменшення параметрів тіньової економіки та боротьба з ухиленням від оподаткування; розвиток політики, що спрямована на підвищення економічної привабливості територіальних громад для бізнесу; підвищення ефективності збирання податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) шляхом вдосконалення його механізмів та процесів адміністрування. Вважаємо також доцільним: розширення бази формування доходів місцевих бюджетів за рахунок

оподаткування прибутку підприємств та перерозподілу надходжень цього податку на користь місцевого самоврядування; зниження ставки податку на прибуток підприємств до 14%.

Що стосується місцевого оподаткування, то на нашу думку актуальними пріоритетами є: перехід до вартісного принципу визначення бази оподаткування нерухомості; встановлення зв'язку між розмірами транспортного податку та розмірами мінімального стандарту оплати праці; розгляд можливості диференціації ставок цього податку для зміцнення його регуляторного характеру.

ВИСНОВКИ

В умовах проведення успішних процесів децентралізації та зростання ролі місцевого самоврядування, місцеві бюджети стали основним інструментом забезпечення розвитку та конкурентоспроможності окремих територій. Фінансова стійкість та спроможність територіальних громад завдяки наповненню місцевих бюджетів служить основою підвищення рівня і якості життя громадян, сприяння соціально-економічному зростанню територій.

Доходи місцевих бюджетів відображають частину фінансових ресурсів держави, які відповідно до положень діючого бюджетного законодавства поділяються на власні та закріплені види надходжень, мобілізовані до фондів грошових коштів органів місцевого самоврядування в частині податкових, неподаткових надходжень, доходів від операцій з капіталом та цільових фондів, а також коштів з інших рівнів місцевих бюджетів з метою забезпечення якісного та ефективного виконання делегованих і власних повноважень органів місцевої влади.

Бюджетна класифікація передбачає певне групування доходів та видатків бюджетів різних рівнів за певними ознаками, що дозволяє забезпечити загальнодержавну і міжнародну порівнянність бюджетних показників. Теоретичні та прагматичні підходи до класифікації доходів місцевих бюджетів передбачають, що найбільш повно у практичній площині застосовується поділ зазначених доходів за їх змістом, відповідно до якого доходи місцевих бюджетів поділяються на власні, закріплені та трансферти. Проте, звернення до наукових досліджень вказує на те, що однозначної позиції у цьому контексті не спостерігається. Доходи місцевих бюджетів окремими науковцями можуть мати різні підходи до визначення та поділятися на: власні, закріплені, регульовані.

На нашу думку, власними доходами місцевих бюджетів є грошові кошти, отримані внаслідок прийнятих рішень і проведення діяльності місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування. Закріплені доходи

місцевих бюджетів – це грошові кошти, які відповідно до нормативно-правових положень закріплені за певними видами місцевих бюджетів на постійній, або тимчасовій основі. Регульовані доходи визначаються певним обсягом наданих міжбюджетних трансфертів з державного бюджету або з іншого виду місцевих бюджетів і передбачають збалансування дохідної і видаткової частин місцевих бюджетів.

В частині власних і закріплених доходів місцевих бюджетів найважливішою складовою ресурсного потенціалу органів місцевого самоврядування є податкові надходження. Їх обсяги визначаються рівнем економіки країни, централізації обсягу ВВП, пропорціями розподілу різних видів доходів між місцевими бюджетами різного рівня.

Оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб є ключовим чинником у формуванні податкових надходжень місцевих бюджетів, хоча зустрічає виклики через сучасні фактори, що гальмують економічну активність. Проте, структура надходжень місцевих бюджетів від прямих податків не відображає реальної ситуації у розвитку економіки через великий рівень тіньової економіки та значні обсяги приховування господарських операцій, таких як оренда житлової нерухомості, малий бізнес, фінансові операції та виведення прибутків за кордон.

Доходи від податків на споживання у місцевих бюджетах є додатковими, але характеризуються зниженням. Це відбувається через бездіяльність органів місцевої влади у протидії нелегальному ринку підакцизних товарів та у пристосуванні ринку підакцизних товарів до нових законодавчих норм, що спричинило виникнення нових схем ухилення від сплати податків. Особливий вплив на надходження акцизного податку має непослідовна податкова політика у цій сфері, що спричиняє зупинку виробництва. Також важливе значення мають рентні платежі, що залежать від ситуації на ринках сировини та рівня економічної активності.

У зв'язку з процесом децентралізації значення місцевих податків значно зросло, причому основну роль відіграє єдиний податок та податок на майно. Їх

надходження значно залежить від темпів економічної активності суб'єктів господарювання. Близько половини власних доходів місцевих бюджетів формується за рахунок податку на майно, який включає кілька компонентів. Серед них основну роль відіграє орендна плата за землю, проте надходження від земельного податку є незначними через нерозвиненість ринку землі та низькі ставки податку. Транспортний податок та туристичний збір фактично не мають істотного фіскального навантаження, що пояснюється об'єктивними факторами, а також недоліками у політиці визначення їх складових та адміністрування цих податків.

Країни Європейського Союзу відзначаються високим рівнем фінансової самостійності місцевих органів влади, де власні доходи становлять від 60 до 98% ресурсів місцевих бюджетів. В рамках фіскальної децентралізації існують кілька моделей розподілу податків, і в формуванні власних доходів місцевих бюджетів ключову роль відіграють майновий податок та податок на прибуток підприємств. Важливе значення мають також місцеві податки та збори, які формують від 30 до 70% власних доходів, в залежності від країни.

Особливістю податку на нерухомість у зарубіжній практиці є використання вартісного підходу до визначення бази оподаткування. Протягом останніх десятиліть у рамках податкової гармонізації спостерігається процес зближення параметрів різних моделей оподаткування особистих доходів, а щодо оподаткування корпоративних доходів – зниження ставок податку.

Останні політичні ініціативи щодо формування податкових надходжень місцевих бюджетів в Україні супроводжувалися позитивними змінами, але залишаються значні резерви для зміцнення фіскального потенціалу місцевих бюджетів. Для вирішення цих проблем необхідно вжити комплекс заходів, включаючи зниження рівня тіньової економіки та підвищення ефективності боротьби зі схемами ухилення від оподаткування доходів, здійснення комплексної політики для збільшення економічної привабливості територіальних громад для бізнесу, покращення ефективності стягнення податку на доходи фізичних осіб шляхом вдосконалення його складових та

процесу адміністрування. Щодо боротьби з тіньовою економікою, необхідними заходами можуть стати: зменшення загального податкового тягаря, скорочення обов'язкових платежів та податкових пільг, проведення податкової амністії для капіталів та доходів, впровадження в адміністрування податків інформаційних систем і технологій, а також створення організаційно-економічних стимулів для підтримки малого та середнього бізнесу.

Важливим кроком є розширення бази формування доходів місцевих бюджетів через оподаткування прибутку підприємств та перерозподіл надходжень. Пропонується перерозподілити 30% надходжень від податку на прибуток на користь місцевих бюджетів, розділивши їх таким чином: 10% для обласних бюджетів і 20% для бюджетів територіальних громад. Це стимулюватиме місцеві влади поліпшувати бізнес-клімат і сприяти розвитку місцевих підприємств. Також доцільним буде зниження ставки податку на прибуток підприємств до 14%.

У контексті місцевого оподаткування важливими пріоритетами є перехід до вартісного підходу у визначенні бази оподаткування нерухомості та встановлення залежності між розмірами транспортного податку та розмірами мінімального рівня оплати праці. Пропонується знизити ліміт вартості автомобіля для обкладення транспортним податком до рівня 100 мінімальних заробітних плат, що відповідає вартості у 25 тисяч доларів. У майбутньому рекомендується розглянути можливість впровадження різних ставок цього податку для підсилення його регуляторної функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Corporate Tax Rates 2021. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Tax/dttl-tax-corporate-tax-rates.pdf>
2. Tax Rates Online. URL: <https://home.kpmg.com/xx/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/taxrates-online.html>.
3. Альтернативні джерела фінансування розвитку об'єднаних територіальних громад : наук. доп. 2020. 41 с.
4. Архипенко І.М. Зарубіжний досвід децентралізації влади: уроки для України. *Теорія та історія державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4(39). С. 7–15.
5. Балінський В. В. Реформа децентралізації влади в Україні: сучасний стан та перспективи подальшого впровадження. *Держава та регіони*. 2019. № 4 (68). С. 63-69.
6. Бечко П., Барабаш Л., Бондаренко Н., Власюк С. Напрями посилення соціальної спрямованості оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2018. Вип. 3. С. 452-461.
7. Бондарук Т. Г. Зарубіжний досвід використання місцевих податків. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2017. URL: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Formuvannya-rynkovyh-vidnosyn-v-Ukraini/FRVUkr-2008-5/2008_05_42-46.pdf.
8. Бондарук Т. Г. Зарубіжний досвід місцевого оподаткування та можливості його застосування в Україні. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2013. № 1. С. 56–66.
9. Бочі А., Поворозник В. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання. Міжнародний центр перспективних досліджень. 2014. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf

10. Бюджетна система. Вишкіл студії: Навч. посіб. / За ред. С. І. Юрія, О. П. Кириленко. Тернопіль: Економічна думка, 2010. 424 с.
11. Бюджетна система: Підручник. за ред. д. е. н., професора В. Г. Дем'янишина, д. е. н., професора О. П. Кириленко та д. е. н., професора З. М. Лободіної. Тернопіль : ЗУНУ, 2020. 626 с.
12. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
13. Варцаба В., Мулеса Е., Придко Р. Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку економіки і культури в Україні та світ*. Ужгород, 2023. Випуск 1(1). С.14-20.
14. Ватаманюк-Зелінська У., Штундер І., Гаврилюк С. Тенденції формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Інноваційна економіка*. 2022. № 4. С. 60-68.
15. Власюк Н. І., Мединська Т. В., Мельник М. І. Місцеві фінанси: навчальний посібник. Київ, 2019. 328 с.
16. Вовна Н. Наукова парадигма доходів місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2007. Випуск 2 (11). С. 49-63.
17. Волкова В. В., Волкова Н. І. Місцеві фінанси. Навчальний посібник. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2022. 105 с.
18. Вплив війни на бюджети територіальних громад. Аналітичне дослідження показників бюджетів з 2021-2022 роки. Київ: 2023. URL: <https://hromady.org/vpliv-vijni-na-byudzheti-teritorialnix-gromad/>
19. Гетьманцев Д. Військові стали двигуном місцевих бюджетів. Чи добре це? URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/vijskovi-stali-dvihunom-mistsevikh-bjudzhetiv-chi-tse-dobre-948215.html>
20. Гостева О. Ю. Місцеві податки в зарубіжних країнах: досвід та напрями застосування в Україні. *Економіка та право*. 2017. № 3. С. 134–139.

21. Грабчак К. М., Матвійчук В. І. Формування дохідної частини місцевих бюджетів: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Економіка і організація управління*. 2018. № 3 (31). С. 149-159.
22. Гуменна Ю., Стороженко Д. Система формування бюджетів місцевих рівнів: теоретичні аспекти, тенденції та перспективи розвитку. *Вісник СумДУ*. Серія «Економіка». 2021. № 3. С. 222-234.
23. Державний web-портал для громадян «Open budget». URL: <https://openbudget.gov.ua/localbudget?id=260000000000>
24. Десятнюк О. М., Ткачик Ф. П. Роль податкового потенціалу в розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 1 (66). С. 77-88.
25. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua>
26. Джерела доходів місцевих бюджетів. URL: <https://decentralization.ua/uploads/attachment/document/>
27. Доходи і видатки місцевих бюджетів: коротко Децентралізація в Україні. URL: <https://cutt.ly/ZMI0G56>
28. Єфремова І. І. Місцеві бюджети та бюджети місцевого самоврядування: проблеми правового визначення. *Форум права*. 2019. № 1. С. 157–161.
29. Виконання доходів місцевих бюджетів. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhativ>
- 30.3 яким бюджетом житиме Україна у 2024-му? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3784816-z-akim-budzetom-zitime-ukraina-u-2024mu.html>
31. Західна О. Р., Петришин Х. Р. Бюджетна децентралізація: аналіз її впровадження в Україні та в світі. *Молодий вчений*. 2022. № 4. С. 80-87.
32. Казначейська система. Підручник: за наук. ред. д. е. н., проф. А. І. Крисоватого, д. е. н., проф. О. П. Кириленко, Т. Я. Слюз. Тернопіль: ЗУНУ, 2020. 364 с.

33. Калкуле Е. Структура і розподіл повноважень у системі місцевого самоврядування Норвегії. *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 11–12. С. 31–32.
34. Кириленко О. П. Теоретичні та практичні аспекти фінансового механізму забезпечення органів місцевого самоврядування в Україні. *Світ фінансів*. 2018. № 1. С. 17–27.
35. Кириленко О. П. Фінансова незалежність місцевого самоврядування. *Фінанси України*. 2001. № 1. С. 34–40.
36. Кириленко О., Баранець Я. Досвід забезпечення фінансової спроможності ОТГ. *Вісник THEU*. 2020. № 3. С. 54–70.
37. Конституція України. URL:
<https://www.president.gov.ua/documents/constitution>
38. Корецька С. О. Формування місцевих бюджетів України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 21. С. 21–24.
39. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: підручник. Київ, 2012. 386 с.
40. Крайник О., Федорчак О. Фінансування розвитку ТГ в умовах децентралізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики*. 2022. Том 2. С. 118–126.
41. Курієнко А. В. Зарубіжний досвід розвитку місцевих податків. *Наука та освіта*. 2018. № 5. С. 92–97.
42. Легка К. О. Фінансова децентралізація як основа регіонального розвитку. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6eba2a2c-c583-40ca-986c-a2f93ee9391f/content>
43. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика; пер. з англ. Львів: Просвіта, 1997. Ч. 1: Макроекономіка, 1997. 671 с.
44. Малиняк Б. С. Недоліки планування бюджетів об'єднаних територіальних громад органами місцевого самоврядування та шляхи їх усунення. *Фінанси України*. 2019. № 5. С. 79–96.

45. Миськів Г. В. Бюджетна система: теоретичні та практичні аспекти : навч. посіб. Львів, 2020. 272 с.
46. Михайленко С.В., Зінченко М.А. Трансформація доходів місцевих бюджетів у контексті бюджетної децентралізації. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 9. С. 140–144.
47. Місцевий бюджет і фінансове забезпечення об'єднаної територіальної громади : навч. посіб. / Н. М. Гринчук та ін. Київ, 2017. 119 с.
48. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування / Міністерство розвитку громад та територій України. Національний проєкт Децентралізація 2020. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/526/10.01.2020.pdf>
49. Музика О. Доходи місцевих бюджетів за українським законодавством : монографія. Київ : Атіка, 2004. 344 с.
50. Онищук І. Аналіз місцевих бюджетів за 2023 рік. URL: <https://hromady.org/analiz-miscevix-byudzhativ-za-2023-rik/>
51. Палійчук Т. Автономія самоврядування та бюджетна децентралізація в Україні (виклики та можливості). Асоціація міст України. URL: <https://auc.org.ua/sites/default/files/paliychuk.pdf>
52. Пастернак О.М. Імплементация закордонного досвіду у сфері муніципальних відносин. *Право і Безпека*. 2012. № 1. С. 35–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2012_1_9.
53. Петленко Ю. Фінансова децентралізація як напрямок підвищення фінансової незалежності місцевих бюджетів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2020. № 4. С. 39-47. URL: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/wp-content/uploads/2021/04/211-39-47.pdf>
54. Податковий кодекс України. Закон України від 02.12.2010 р. № 2755 – VI URL : <http://zakon.rada.gov.ua>
55. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show->

- 56.Семенець Р. В. Порівняльний аналіз зарубіжного досвіду у сфері місцевого оподаткування та напрямки його застосування в Україні. *Митна справа*. 2015. № 1. С. 306–310.
- 57.Сидор І. П. Власні і закріплені доходи місцевих бюджетів: проблеми формування та резерви зростання. *Вісник ТНЕУ*. 2014. № 3. С. 20-29.
58. Сидор І. П., Коваль С. Л. Фінансові аспекти функціонування територіальних громад: теоретико-концептуальний зріз. *Економічні студії*. 2021. № 1 (31). С. 130-137.
- 59.Стегней М., Лінтур І. Фінансова стійкість місцевих бюджетів як фактор впливу на інвестиційну привабливість регіону. *Економіка і суспільство*. 2017. Випуск 9. С. 1053-1061.
- 60.Стеценко Т., Пенська І., Бикова А. Оцінка фінансового вирівнювання доходів місцевих бюджетів: регіональний аспект. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 15. С. 756-764.
- 61.Ткачик Ф., Валігура В., Дмитрів В. Фіскально-регулюючий потенціал податку на доходи фізичних осіб. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 29. URL:
- 62.Управління фінансами територіальних громад: теорія і практика: монографія; за ред. О. П. Кириленко. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 280 с.
- 63.Чеберяко О.В., Рябоконь О.О. Вплив фінансової децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 34 (1). С. 316–326.
- 64.Чинчин О. В. Фінансово-правове регулювання виконання місцевих бюджетів за доходами в Україні : дис. ... кандидата юридичних наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2019. 210 с.
- 65.Шокало К. Фінансова спроможність обласних центрів України // Центр спільних дій. 20 грудня 2021. URL: <https://centreua.org/mistsevi-byudzhety/finansova-spromozhnist-oblasnyh-tsentriv-ukrayiny/>